

Het aanhangige wetsontwerp tot regeling van het militair onderwijs.

Meer en meer vestigt zich de overtuiging, dat goed en deugdelijk onderwijs een der hechtste waarborgen is voor den bloei en de ontwikkeling van de volkswelvaart. Overal om ons heen heeft men dan ook kunnen waarnemen, dat, in de laatste jaren, krachtige pogingen werden aangewend, om de verschillende takken van het onderwijs te regelen in overeenstemming met de eischen en behoeften, die de vorderingen der wetenschap en de vooruitstrevende tijdgeest als begeerlijk of onafwijsbaar hadden doen kennen. Bepaalt zich de blik tot ons eigen land, dan blijkt, dat sedert ruim 25 jaren, het openbaar onderwijs voortdurend aan herziening en wijziging is onderworpen geweest, en dat het zich thans — vergeleken met vóór 25 jaren — vertoont onder geheel nieuwe vormen. Alle takken van openbaar onderwijs, zoowel het lager als het hooger, hebben ingrijpende veranderingen ondergaan, terwijl het middelbaar, als een geheel nieuw bestanddeel van ons onderwijs, is verzezen en tot bloei en ontwikkeling is gebracht. Nu moge men niet altijd even gelukkig zijn geweest in het kiezen der middelen, die den krachtigen vooruitgang van het onderwijs moesten helpen bevorderen; het moge waar zijn, dat menige misslag is begaan en bestendigd, die men zou hebben kunnen voorkomen of herstellen, niettemin getuigt de werkzaamheid, welke op dit gebied is ontwikkeld en levendig gehouden, dat ook in onze natie het bewustzijn is ontwaakt, dat het een gebiedende eisch des tijds is, er voor te zorgen dat de volksopvoeding, en de opleiding tot verschillende maatschappelijke betrekkingen in den staat, in overeenstemming worden gebracht met de denkbeelden en begrippen, die zich in de jongste jaren hebben baan gebroken, en vooral met de ontzaglijke vlucht, die nagenoeg alle wetenschappen, in een betrekkelijk kort tijdsverloop hebben genomen. Bij zooveel opgewekt leven en inspanning voor een groot volksbelang, mag het bevreemding wekken, dat ons militair onderwijs, waarbij toch zulke hooge belangen betrokken zijn, zich niet in diezelfde mate heeft mogen verheugen in een krachtigen drang, om het op de hoogte te brengen van de eischen, die aan eene deugdelijke opleiding van onze officieren, in den

tegenwoordigen tijd behooren te worden gesteld. Wel is waar zijn uit den boezem van het leger, van tijd tot tijd stemmen opgegaan, die aanspoorden tot handelend optreden, of die waarschuwden tegen verouderde en aan haren tijd ontgroeide instellingen; stemmen, die getuigden, dat een onbevangen blik en een ruime gezichtskring, gesterkt door veelzijdige kennis, gelukkig ook nog in het leger worden aangetroffen, maar zij konden slechts eene voorbijgaande, of weinig vruchtbare uitwerking teweegbrengen. De groote meerderheid toch van hen, die tot de invloedrijke kringen van het leger behooren, scheen niet gunstig — men zou bijna zeggen vijandig — gestemd tegen elken maatregel, die strekken zou, om het oude systeem onzer militair-wetenschappelijke opleiding aan eene radicale herziening te onderwerpen. Die gezindheid is duidelijk gebleken in de enkele jaren, gedurende welke de wet op de Koninklijke Militaire Academie van 1869 in werking is geweest. Meermalen hebben wij toen de verzuchting gehoord: »moet nu die mooie instelling, die een sieraad is van het leger, meedoogenloos worden gesloopt.» Toch was die wet haar ontstaan verschuldigd aan eene reeks van feiten en gebeurtenissen, die een somber licht hadden geworpen over de instelling, waaraan de opvoeding en opleiding onzer a. s. officieren was toevertrouwd. Het was gebleken, dat de toenmalige Koninklijke Militaire Academie, met hare verouderde instellingen, een zeer nadeeligen invloed kon uitoefenen op de karaktervorming onzer officieren, en dat zij daardoor, in plaats van tot heil van het leger te strekken, integendeel een ernstig gevaar voor dat leger zou kunnen worden. Daarom meende de Regeering destijds, de voorlichting te dier zake te moeten inwinnen van eene commissie, die, met den Generaal DELPRAT, oud-commandant en mede-oprichter van het bestaande stelsel, aan haar hoofd, overigens was samengesteld uit personen, wier namen, in militaire en wetenschappelijke kringen, een goeden klank bezaten.

De uitslag van de bemoeiingen dier commissie was, dat de Academie-wet van 1869 tot stand kwam, waarin als hoofdbeginsel was neergelegd: volledige aansluiting van het onderwijs voor de Koninklijke Militaire Academie, aan dat van de hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus. In 1872 werd met de uitvoering dier wet een begin gemaakt, maar ongelukkig deden zich toen al dadelijk ongunstige verschijnselen voor, met betrekking tot het getal adspiranten, die zich voor eene plaatsing aan de Academie aanmeldden, en die verschijnselen waren natuurlijk eene welkome gelegenheid, voor de vele tegenstanders, welke die wet in het leger telde, om haar met ongewone felheid te bestoken. Het hielp niet of men al betoogde, dat men zich door aanvankelijke teleurstellingen niet moest laten ontmoedigen; dat de gelegenheid tot het vinden van een maatschappelijk bestaan in vele technische betrekkingen, binnen een niet uitgestrekt tijdsverloop, aanzienlijk zou verminderen of zelfs geheel zou ophouden, en dat hierdoor de neiging, om zich aan de militaire loopbaan te wijden, zou toenemen. De middelen, die aan de hand

werden gedaan, om een voldoende toeloop tot de Academie met groote waarschijnlijkheid te verzekeren, werden niet in overweging genomen, maar integendeel waren er duidelijke kenteekenen aanwezig, dat men verlangde tot de oude en verouderde toestanden terug te keeren, die — ja — eene halve eeuw geleden, aan de Academie haar ontstaan hadden geschonken, maar waardoor zij dan toch, in de laatste jaren, zulk een kwijnend en grauw bestaan had doorleefd. Het scheen alsof men, door de opgedane ondervinding, niets had geleerd, en dat men niet kon of niet wilde begrijpen dat, met het verloopen van het getij, ook de bakens behooren te worden verzet.

Onder zulke omstandigheden was het niet twijfelachtig, welk lot aan de wet, die toch op rationeelen grondslag steunde, in de toekomst was voorbehouden. In 1877 dan ook reeds werd de wet, waarvan de voorstanders hadden gehoopt dat zij een eerste stap zou zijn voor eene nieuwe en schoone toekomst van ons militair onderwijs, na nauwelijks 5 jaar in werking te zijn geweest, weder ingetrokken, en vervangen door eene andere regeling, die nagenoeg volmaakt overeenkwam met het stelsel, dat 50 jaar geleden, wellicht passend kon worden geacht in het kader van den toenmaligen tijd, maar dat — uit kracht van de opgedane ondervinding — nog slechts enkele jaren geleden, als verkeerd en onhoudbaar was veroordeeld. Wel ontbrak het niet aan schoonklinkende phrasen, die de meening ingang moesten doen vinden, dat men, met de aanvaarding van het oude stelsel, daarom niet de gebreken, die er aan kleefden en die men had leeren kennen, tevens behoefde over te nemen. Maar zij, die op het gebied van onderwijs en opvoeding de noodige ervaring en kennis hadden opgedaan, wisten zeer goed, dat die gebreken onafscheidelijk waren van het stelsel; zij voorspelden dan ook, dat die achterwaartsche beweging nadeelig zou werken op het intellectueel en moreel gehalte onzer a. s. officieren.

Niemand, die met onbevangen blik de toestanden heeft gadegeslagen, en die daarbij voldoende kennis bezit om de moeilijkheden te kunnen beoordeelen, welke overwonnen moesten worden, zal kunnen beweren, dat het meerendeel van hen, die belast zijn geweest met de waarlijk niet opbeurende taak om de wet van 1877 te helpen uitvoeren, niet alle krachten hebben ingespannen om hare gebreken zooveel mogelijk te ontgaan, en aan hare toepassing uitkomsten te verzekeren, die alleen door onverdeelde toewijding en diep geworteld plichtbesef kunnen tot stand komen. Maar van distels kan men geen druiven oogsten, en als men dan ook nu, niet zelden op overmoedigen toon, grieven hoort uiten tegen de instelling, waaraan de meerderheid onzer officieren wordt gevormd, omdat de vruchten, die zij afwerpt, niet zijn, zooals men die zou wenschen, dan moet de schuld hiervan niet worden geweten aan de kweekers van den boom, maar alleen en uitsluitend aan hen, die, ondanks alle waarschuwingen van bevoegde zijde, den verouderden en vermolmden stam hebben geplant, of die hebben medegewerkt om hem te helpen aandragen. En nu is het zeker een niet alle-

daagsch -- wij zouden liever zeggen een niet verheffend -- verschijnsel, te moeten ontwaren, dat de helpers van voorheen thans meestal in de voorste rijen staan van hen, die weeklagen over de teleurstellingen, die de oogst hun oplevert.

Intusschen is de hoop thans weder levendig, dat de dageraad voor eene nieuwe toekomst van ons militair onderwijs zal aanbreken. Reeds 2 jaren geleden werd door de toenmalige regeering een wetsontwerp voorbereid, dat -- met intrekking van de wet op de Academie van 1877 -- eene regeling ten doel had van het militair onderwijs in zijnen geheelen omvang, »voor zoover daarbij de opleiding tot en de hogere vorming van den officier bij de landmacht zijn betrokken.» Dat wetsontwerp is toen evenwel, door het aftreden der regeering buiten behandeling gebleven, en de tegenwoordige regeering meende zich eenigen tijd van beraad te moeten voorbehouden, alvorens haar gevoelen over de voorgestelde regeling te kunnen uitbrengen. De uitslag dier overwegingen heeft er toe geleid, dat het oorspronkelijk ingediende ontwerp, in sommige opzichten belangrijk gewijzigd, opnieuw is aangeboden, en het laat zich verwachten dat het, in een niet ver verwijderd verschiep, in openbare behandeling zal komen. De groote belangen, die voor vaderland en leger verbonden zijn aan eene doeltreffende regeling van ons militair onderwijs, geven aanleiding genoeg, om in dit tijdschrift eenige bladzijden aan het thans aanhangige wetsontwerp te wijden.

De gewijzigde en verbeterde titel van het ontwerp luidt thans »Regeling van het militair onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hogere vorming van den officier zijn betrokken;» waaruit de strekking dus reeds voldoende kan worden gekend. Het bevat alzoo eene regeling van het onderwijs voor de Koninklijke Militaire Academie, voor den Hoofdcursus en voor de hogere Krijgsschool, alsmede voor die inrichtingen van onderwijs, welke dienen moeten tot voorbereiding, hetzij voor de Koninklijke Militaire Academie of wel voor den Hoofdcursus.

De hoofdbeginselen, waarop het wetsontwerp steunt, zijn de volgende :

De Koninklijke Militaire Academie zal zijn eene vakschool, met 3-jarigen cursus, voor alle wapens van het leger hier te lande en in Indië. Aan die inrichting zal dus uitsluitend onderwijs worden gegeven in die wetenschappen, welke onmisbaar zijn voor den beroepsofficier, naar gelang van het wapen, waarvoor hij wordt opgeleid. De noodige voorbereidende kennis, en de daarmede gepaard gaande ontwikkeling, om dit onderwijs te kunnen volgen, moeten vooraf en elders zijn opgedaan. Ten einde de zekerheid te bezitten, dat steeds op voldoende wijze zal kunnen worden voorzien in de geregelde aanvulling van het officierskorps, worden eene of meer cadettenscholen opgericht; de regeering stelt zich voor, aanvankelijk de proef te nemen met ééne zoodanige school. Aan de cadettenschool zullen worden toegelaten jongelieden van 15- tot 18-jarigen leeftijd, die aan zekere eischen van kennis, waarvan door een examen zal moeten blijken, kunnen voldoen. Het wets-

ontwerp laat onbepaald, welke die eischen zullen zijn, maar de memorie van toelichting geeft te kennen, dat zij zoodanig zullen worden gesteld, dat jongelieden, die den 3-jarigen cursus eener hoogere burgerschool hebben gevolgd, met voldoende kans van slagen aan het examen zullen kunnen deelnemen. Na, aan de cadettenschool, een 2-jarigen cursus te hebben doorlopen, worden de leerlingen dier school toegelaten tot het admissie-examen voor de Koninklijke Militaire Academie, waaraan tegelijkertijd ook kan worden deelgenomen door jongelieden van 17 tot 20-jarigen leeftijd, die het voorbereidend onderwijs niet aan eene cadettenschool hebben genoten. De wet laat weder onbepaald, hoe het programma voor het toelatingsexamen tot de Koninklijke Militaire Academie zal zijn ingericht; intusschen blijkt uit de memorie van toelichting, dat het voornemen bestaat bedoeld programma zoodanig samen te stellen, dat de leerlingen onzer hoogere burgerscholen, die den volledigen 5-jarigen cursus hebben doorlopen, zich met voldoende kans van slagen aan het examen zullen kunnen onderwerpen.

Het toelatingsexamen is niet vergelijkend, in zooverre dat, bij voldoende afgelegd examen, de leerlingen der cadettenschool voor eene plaatsing het eerst in aanmerking komen; terwijl over de dan nog overblijvende plaatsen, in verband met de volgorde der rangschikking, wordt beschikt ten behoeve van hen, die elders hunne opleiding hebben genoten. Het tegenwoordige leerplan der Academie blijft — voor zooveel betreft de eigenlijke vakstudiën — nagenoeg onveranderd behouden; terwijl als een geheel nieuw beginsel in de wet is opgenomen, dat de cadetten, in het belang van hunne praktische vorming, gedurende eenigen tijd dienst zullen verrichten bij de korpsen van het leger.

Behalve langs den weg der Koninklijke Militaire Academie, blijft ook voor de onderofficieren van het leger de gelegenheid bestaan, om den officiersrang bij het wapen der infanterie of bij het dienstvak der militaire administratie, hetzij hier te lande of in Indië, te bereiken. De opleiding dier onderofficieren zal plaats hebben op een Hoofdcursus, terwijl bij de korpsen van de infanterie cursussen zullen bestaan, die tot voorbereidingsscholen moeten dienen voor den Hoofdcursus. De twee, thans aanwezige Hoofdcursussen worden tot een enkelen vereenigd, waarbij aan de aspiranten voor den dienst in Indië, onderwijs zal worden gegeven in enkele specifiek Indische vakken; maar overigens blijven de bepalingen voor die cursussen, zooals zij bij Ministerieel Besluit zijn vastgesteld, nagenoeg onveranderd behouden. Alleen wordt voorgesteld daaraan wettelijke sanctie toe te kennen.

Voor de hoogere vorming van den officier is in het wetsontwerp opgenomen eene hoogere Krijgsschool, geheel ingericht op den grondslag van de tegenwoordig bestaande 2de afdeling der Krijgsschool, terwijl tevens in de wet is uitgedrukt, dat aan de regeering de bevoegdheid wordt toegekend om, voornamelijk in het belang van de hoogere technische vorming der

officieren, waartoe aan de hoogere Krijgsschool de gelegenheid niet bestaat, bijzondere maatregelen te nemen.

Als wij nu nog hebben gezegd, dat het toezicht op de inrichtingen van onderwijs, die in de wet zijn opgenomen, wordt opgedragen aan een Inspecteur van het militair onderwijs, en dat de reglementaire bepalingen, welke voor die inrichtingen zullen gelden, bij algemeenen maatregel van Bestuur zullen worden vastgesteld, dan mogen wij aannemen, dat hiermede de strekking van het wetsontwerp voldoende nauwkeurig is weergegeven.

Uit de vorenstaande mededeelingen omtrent den inhoud van het ontwerp, blijkt al dadelijk dat, in de bestaande toestanden, hoofdzakelijk of bijna uitsluitend verandering wordt voorgesteld, met betrekking tot de opleiding onzer a. s. officieren bij de Koninklijke Militaire Academie. Bepalen wij ons dus aanvankelijk, en in de eerste plaats, tot de voorstellen, zooals zij voor die inrichting in het wetsontwerp voorkomen.

De hoofdgedachte hierbij is, dat de voorbereidende opleiding behoort te worden afgescheiden van de eigenlijke vakstudien, en dit denkbeeld zal wel door geen zaakkundige worden bestreden. De samenvoeging van een zoo groot aantal jongelieden van zeer uiteenloopenden leeftijd, zooals tegenwoordig aan de Academie plaats vindt, is zoozeer in strijd met de eerste beginselen van opvoeding, dat het onmogelijk moet worden geacht, eene zoodanige inrichting naar behooren te leiden en te besturen. Zeer terecht zegt dan ook de memorie van toelichting te dien opzichte:

»De leiding van en het toezicht over de omstreeks 350 jongelieden, thans aan de Koninklijke Militaire Academie aanwezig, worden bij dit groote verschil in leeftijd uit den aard der zaak bovenmate verzwwaard.

»Niet alleen moeten de voor den gang van den dienst uit te vaardigen voorschriften gelden, zoowel ten opzichte van knapen, die nauwelijks de kinderschoenen zijn ontgroeid, als van jongelieden, die reeds dicht den mannelijken leeftijd naderen, maar er dienen ook gelijke waarborgen voor handhaving van orde en tucht aanwezig te zijn, ten aanzien van de cadetten van het 1ste en het 2de studiejaar, die zich bij het onderwijs hoofdzakelijk onder de leiding van *burger-* en van die van het 3de en 4de studiejaar, welke zich hoofdzakelijk onder de leiding van *militaire* leeraars bevinden.»

En wij zouden er kunnen bijvoegen, dat hierdoor eene voortdurende aanleiding bestaat onder de cadetten van de beide jongste studiejaren om — zeer ten onrechte natuurlijk — met eene zekere geringschatting neder te zien op het formeel onderwijs, dat zij hoofdzakelijk van burger-leeraren ontvangen. Het ligt toch in den aard der zaak, dat bij jeugdige knapen, die zich geheel vrijwillig aan het beroep der wapenen wijden, en die zich voortdurend bevinden te midden van oudere kameraden, aan wie de eigenlijke militaire opleiding ten deel valt, terwijl de eerstgenoemden voortgaan met onderwijs te ontvangen in dezelfde vakken, die zij reeds vóór hunne komst aan de Academie

hebben beoefend; dat bij zulke knapen, zeggen wij, de geestdrift voor het militaire beroep zich dikwerf uit op zeer eigenaardige wijze, en overslaat tot eene soort van overmoed tegenover de leeraren, die onderwijs geven in vakken, welke volgens hunne kinderlijke opvatting, voor den militair geen of slechts weinig nut opleveren.

Wij zien dan ook in het beginsel, dat de afscheiding huldigt van de voorbereidende en de beroepsopleiding, het voornaamste lichtpunt van de wet. Nu doet zich intusschen de vraag voor, tot hoever moet die voorbereidende opleiding worden uitgestrekt, en welke is de weg, die moet worden gevolgd, om haar deelachtig worden. En dan lijdt het, dunkt ons, geen twijfel dat het middelbaar onderwijs, en meer bepaaldelijk het onderwijs, zooals dit is begrepen in den volledigen 5-jarigen cursus onzer hoogere burgerscholen, de maatstaf behoort te zijn voor de kennis en de algemeene ontwikkeling, die men als grondslag moet verlangen voor verder voort te zetten studiën, zooals die aan de Koninklijke Militaire Academie op militair of technisch gebied zullen moeten plaats vinden. Daarom hadden wij dan ook gewenscht, dat in de ontwerp-wet duidelijk het beginsel ware uitgesproken, dat het toelatingsexamen tot de Koninklijke Militaire Academie zou overeenkomen met de eindexamens onzer hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus. Maar de wet bevat hieromtrent geen enkel voorschrift, en alleen de memorie van toelichting zegt, dat het in de bedoeling ligt de programma's voor dit toelatingsexamen in dier voege te omschrijven, dat jongelieden, die den 5-jarigen cursus eener hoogere burgerschool hebben gevolgd, met voldoende kans van slagen aan dit examen zullen kunnen deelnemen. Behalve nu dat die toezegging geene waarborgen geeft, dat voor de toelating niet verschillende vakken kunnen worden buitengesloten, die aan de hoogere burgerschool worden onderwezen, waardoor stoornis en een nadeelige invloed zou worden uitgeoefend op ons middelbaar onderwijs — want jongelieden, die zich tot een examen voorbereiden, toonen in den regel weinig of geen belangstelling voor vakken, waarvan zij weten dat de kennis op het examen niet gevorderd wordt — heeft bovendien die toezegging weinig bindende kracht voor opvolgende regeeringen. Ofschoon wij nu overtuigd zijn, dat het streven van de samenstellers der wet er op gericht zal wezen, om de belangen van het militair onderwijs zooveel mogelijk te vereenzelvigen met die van het middelbaar onderwijs, zoo zouden wij toch, met het oog op mogelijken tegenstand in de toekomst, de voorkeur er aan hebben gegeven, als de brug reeds nu een meer hechten vorm hadde aangenomen. De geschiedenis, die de wet van 1869 tijdens haar bestaan heeft doorleefd, en de heimelijke zoowel als de openlijke tegenstand, dien zij in het leger heeft ondervonden, toonen genoegzaam aan, dat de weldaden, die door goed en op algemeene ontwikkeling ingericht onderwijs worden verkregen, nog niet zoo algemeen worden erkend, als noodig is, om in de toezegging en de goede bedoelingen van de tegenwoordige regeering voldoende waarborgen te bezitten, dat het

wezenlijk — niet schijnbaar — verband van ons militair en middelbaar onderwijs nu voorgoed zou zijn bevestigd. Toch is het een gezond staathuishoudkundig beginsel, dat tusschen de scholen, die door staatszorg zijn tot stand gebracht, zoodanig verband bestaat, dat zij aan elkander sluiten, en de eene school dus kan dienen tot voorbereiding van de andere. In het vroeger ingediende wetsontwerp van de ministers WEITZEL en SPRENGER VAN ERJK was die aansluiting volledig, doordien daarin was bepaald, dat het bezit van een diploma van goed afgelegd eindexamen eener hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus, voldoende was om tot de Koninklijke Militaire Academie te kunnen worden toegelaten, en, blijkens de daarbij gevoegde toelichting, kan de categorie van jongelieden, aan wie zoodanig diploma is toegekend, eene uitnemende stof voor de aanvulling van het officierskorps opleveren, zooals toen reeds scheen te zijn gebleken, door de opgedane ondervinding bij den artillerie-cursus te Delft. Wij weten niet, welke overwegingen de regeering hebben geleid om dit denkbeeld, dat in de meeste landen tot grondslag dient voor de officiersopleiding, niet in het tegenwoordige wetsontwerp over te nemen, te meer niet, omdat het toch wel niet denkbaar is, dat bijzondere of z.g. kostscholen over de noodige hulpmiddelen zullen kunnen beschikken, om hare leerlingen voor de hervormde Koninklijke Militaire Academie geheel voor te bereiden. Bovendien geven de cadettenscholen, in elk geval, aan ouders, die gevestigd zijn in plaatsen, waar geene hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus bestaan, de gelegenheid om niettemin hunne zonen voor eene plaatsing bij de Academie te doen opleiden. Acht men, in het bezit van het bedoelde diploma, niet in alle opzichten genoegzame waarborgen aanwezig, om de lessen aan de Koninklijke Militaire Academie met vrucht te kunnen volgen, dan zou men, door aan de jongelieden, die in het bezit zijn van zoodanig getuigschrift, een beperkt examen af te nemen in enkele vakken, die voor de militaire opleiding van bijzonder gewicht worden beschouwd, zich vermoedelijk al spoedig die waarborgen in voldoende mate kunnen verschaffen. Voor de onderlinge rangschikking der aspiranten zou zulk een examen bovendien, in elk geval, noodig zijn. Door wijziging van het wetsontwerp in den hier besproken geest, zou de uitvoering der wet tevens aanzienlijk worden vereenvoudigd. Vermoedelijk toch zullen ook in de toekomst, evenals thans, jaarlijks ongeveer 90 à 100 cadetten tot de Koninklijke Militaire Academie worden toegelaten. Bij de groote moeilijkheden, die de ouders tegenwoordig ondervinden, om hunne zonen in eene maatschappelijke betrekking te plaatsen, welke in overeenstemming is met de kosten en moeite, die zij zich voor hunne opleiding hebben getroost, is het te verwachten dat een groot aantal jongelieden zullen mededingen, om de opengestelde plaatsen aan de Academie machtig te worden, en dan is het moeilijk te begrijpen hoe het mogelijk zal zijn, in een beperkten tijd, een ernstig vergelijkend examen af te nemen, in zoo groote verscheidenheid van vakken als voor de toelating noodwendig moet worden

gevorderd. Wij achten die taak, voor eene enkele commissie, op den duur onuitvoerbaar. Een ieder, die den vermoeienden en neerdrukkenden arbeid kent, welke verbonden is aan het examineeren over een beperkt gebied in een enkel vak van wetenschap, zal moeten erkennen dat, indien zoodanig onderzoek moet worden uitgestrekt over wellicht honderden van jongelieden, men allicht gevaar loopt een weinig betrouwbaren maatstaf ter beoordeeling te zullen verkrijgen.

Het leerplan, dat in art. 20 van het wetsontwerp voor de Koninklijke Militaire Academie is ontworpen, omvat, in een 3-jarigen cursus voor alle wapens, nagenoeg dezelfde leerstof, die thans, bij de bestaande inrichting, in 2 jaren wordt behandeld met de cadetten der infanterie en cavalerie, terwijl, met inbegrip van hetgeen thans op de 1ste afdeling der Krijgsschool wordt geleerd, daarvoor 3 jaren zullen worden besteed tot volledige opleiding voor de officieren der artillerie en genie. Ook de omvang, waarover de studie zich zal uitstrekken in de vakken, die in het leerplan voorkomen, zal nagenoeg onveranderd blijven. Dat leerplan, hetwelk onder oordeelkundige leiding en medewerking van de Hoofden van onderwijs, langzamerhand den tegenwoordigen vorm heeft aangenomen, mag zeker geacht worden alleszins te voldoen aan billijke eischen, die voor de wetenschappelijke vorming onzer a. s. officieren kunnen gesteld worden. Het levert de gegevens voor breede en degelijke ontwikkeling in militair-wetenschappelijke richting; het vrijwaart tegen oppervlakkigheid zoowel als tegen eenzijdigheid, terwijl het een vasten grondslag oplevert voor verder voort te zetten studiën, zoowel op technisch als op meer zuiver militair gebied. Wij gelooven dan ook niet, dat er ernstige of gegronde bezwaren tegen den inhoud van art. 20 van het wetsontwerp kunnen worden ingebracht.

Met betrekking tot den tijd, waarin de studiën moeten worden volbracht, mag worden aangenomen, dat de 3-jarige cursus voor de cadetten der artillerie en genie, zeer waarschijnlijk betere vruchten voor het onderwijs zal dragen dan tegenwoordig het geval is, nu zij slechts 2 jaren als cadet, en daarna nog 1 jaar als officier — welke termijnen voor hen, die bestemd zijn voor den dienst hier te lande, door een jaar tusschenruimte gescheiden zijn — het voor hen bestemde onderwijs genieten. Men mag dus verwachten, dat de beschikbare tijd, als hij, zooals mag worden aangenomen, doelmatig wordt aangewend, voldoende maar ook noodig zal zijn om de opleiding tot officier voor de artillerie en genie te kunnen volbrengen.

Voor de infanterie en cavalerie evenwel, beschikt de tegenwoordige Academie slechts over een leertijd van 2 jaren voor de eigenlijke vakstudiën, en het schijnt, volgens mededeelingen die wij meermalen hebben vernomen, dat er geene aanleiding bestaat om te vermoeden, dat die tijd — in verband met den inhoud van het leerplan, dat door de cadetten van die wapens moet worden behandeld — onvoldoende zou zijn voor hunne militair-wetenschappelijke vorming. Het aangeboden ontwerp bepaalt ook voor hen,

evenals voor de cadetten, die bestemd zijn voor de artillerie en genie, den studietijd op 3 jaren, en nu doet zich natuurlijk de vraag voor, of hierdoor de opleidingstijd voor de a. s. officieren der infanterie en cavalerie niet noodeloos met 1 jaar wordt verlengd. Wij vreezen, dat men, om voor de cadetten dier wapens de beschikbare uren op het tableau van werkzaamheden te kunnen invullen, in verband met de vast te stellen huishoudelijke regeling voor de Academie, genoodzaakt zal zijn, veel te herhalen van hetgeen reeds op de cadettenschool of op de hoogere burgerschool is geleerd, evenals zulks thans het geval is op de militaire school te Haarlem. Is die zienswijze juist, dan missen de leerlingen den zoo heilzamen prikkel tot voortdurende inspanning en toewijding, en zulk een toestand is, vooral in de jongelingsjaren, voor de karaktervorming weinig gewenscht. Bovendien zou hierdoor allicht verslapping kunnen ontstaan van den ijver der betrokken leeraren; terwijl gebrek aan de noodige drijfkracht tot werkzaamheid, onder de jongelieden aanleiding kan geven tot neigingen en handelingen, die nadeelig zijn voor de tucht en de goede orde. Misschien kan aan de bezwaren, die wij hier opperen, worden tegemoet gekomen door een betrekkelijk ruimen tijd te wijden aan de practische vorming van die categorie van cadetten, maar of men hierdoor op bevredigende wijze de moeilijkheden zal kunnen opheffen, waarop wij hierboven wezen, en zoo ja, of er dan wellicht niet andere voor in de plaats zouden treden, durven wij niet beslissen. Als hiervoor werkelijk gegronde vrees bestaat, dan zouden wij meenen, dat het beter ware den knoop door te hakken, en de opleiding voor de infanterie en cavalerie te voltooien in een 2-jarigen cursus.

Art. 27 van het wetsontwerp bevat eene bepaling, die, bij de opleiding aan de Koninklijke Militaire Academie, tot nog toe nimmer heeft bestaan. Die bepaling luidt als volgt:

„De leerlingen der Koninklijke Militaire Academie worden, in het belang van hunne practische vorming, volgens bij Reglement vast te stellen regelen, gedetacheerd bij het wapen, waarvoor zij worden opgeleid.”

De vele stemmen, die in de laatste jaren zijn opgegaan, om te betoogen dat z. g. aanraking met den troep, voor onze a. s. officieren, alvorens zij dien rang in het leger innemen, noodig is, maakt het zeker wenschelijk dat met dien maatregel eene ernstige proef worde genomen. Juist omdat het beginsel in onze toestanden zoo geheel nieuw is, noemen wij het oordeelkundig en verstandig, dat de wetgevers, in dit opzicht, zich niet gebonden hebben aan beperkende bepalingen. De gelegenheid moet voor de regeering open blijven, om als de regeling, die men zich voorstelt te dien opzichte te maken, in de toepassing blijkt voor verbetering vatbaar te zijn, alsdan wijzigingen te kunnen aanbrengen, naarmate de behoefte of wenschelijkheid daartoe zich doet gevoelen. De memorie van toelichting geeft een denkbeeld van de wijze, waarop men zich voorstelt, aanvankelijk althans, de detachering

van de cadetten bij de verschillende korpsen van het leger te zullen regelen. Volgens genoemde toelichting zou die regeling in hoofdzaak geschieden als volgt:

»1°. Voor de cadetten van het 1ste en 2de studiejaar geschiedt de detachering onmiddellijk na afloop van het overgangsexamen en zal zij $2\frac{1}{2}$ à 4 maanden duren;

2°. De detachering zal voor alle cadetten van het 1ste studiejaar in den graad van *korporaal* en voor die van het 2de studiejaar in dien van *sergeant* plaats hebben;

3°. De tijd, dien de cadetten buiten de Academie doorbrengen, zal ook op andere wijze ten nutte van hunne praktische vorming worden aangewend, door bijv. hen de oefeningen voor het wapen der artillerie in de legerplaats bij Oldebroek en die voor de genietroepen in het kamp bij Zeist te doen bijwonen; hen militaire werkplaatsen en soortgelijke inrichtingen, vestingwerken en andere versterkingen te doen bezichtigen, enz.”

Dit schema, hetwelk is ontworpen na door den minister van oorlog ingewonnen advies van de inspecteurs der verschillende wapens en den gouverneur der Koninklijke Militaire Academie, is dus zeker ernstig overwogen en zal dan ook wel voor toepassing vatbaar zijn. Niettemin moeten wij erkennen, dat er veel tact en omzichtigheid in de uitvoering toe zal behooren, om de bedenkelijke zijde, welke ook aan dien maatregel waarschijnlijk verbonden zal zijn, zooveel mogelijk te ontgaan.

Wij zouden hier o. m. kunnen wijzen op de moeilijkheden, die men zal ondervinden, om eenheid te brengen in de behandeling en in de praktische opleiding der jongelieden, die over verschillende korpsen van het leger zullen worden verdeeld, en vooral ook, om bij die opleiding het zoo hoog noodige verband te bewaren met de theoretische vorming, die aan de Koninklijke Militaire Academie is verkregen. *Die Theorie soll der Leitstern der Praxis sein* behoort, bij de opleiding onzer a. s. officieren, bovenal in toepassing te worden gebracht. Wij vragen ons ook af, of er geen stoornis zal ontstaan in den geregelden gang der oefeningen voor het vaste kader der korpsen, waarbij de cadetten zullen worden gedetacheerd; terwijl het o. i. nog altijd eene open vraag blijft, of op jeugdigen leeftijd de zeer nauwe aanraking van ontwikkelde en beschaafde jongelieden met personen, welke in die opzichten ver beneden hen staan, voor enkelen althans niet gevaarlijk zou kunnen worden. Maar, ondanks die bedenkingen, vermeenen wij toch, dat de proef met den voorgestelden maatregel, waarvoor zoovele stemmen in het leger ijveren, deugdelijk behoort te worden genomen.

Om zekerheid te hebben, dat in de aanvulling van ons officierskorps te allen tijde op voldoende wijze zal kunnen worden voorzien, wordt in het wetsontwerp de oprichting van eene of meer cadettenscholen voorgesteld.

Art. 15 van het ontwerp laat weder onbepaald, welke eischen van kennis

aan de aspiranten voor zoodanige school zullen worden gesteld, maar uit § 6 der memorie van toelichting blijkt, dat het in de bedoeling ligt, het programma voor het toelatingsexamen tot die school zoodanig te omschrijven, dat jongelieden, die den 3-jarigen cursus eener hoogere burgerschool hebben gevolgd, met voldoende kans van slagen aan dit examen zullen kunnen deelnemen. Ook hier zouden wij wenschen dat de wet, in dit opzicht, meer bindende voorschriften inhield; b. v. door de vakken op te noemen, waarvan de kennis zal worden gevorderd. Er blijft dan nog genoeg ruimte over, om in het reglement, dat voor die school moet worden samengesteld, eene nadere omschrijving te geven, tot hoever de kennis in elk vak zich zal moeten uitstrekken.

Art. 13 doet ons het leerplan kennen, dat in een 2-jarigen cursus aan de cadettenschool zal worden gevolgd. Vergelijkt men dit leerplan met art. 17 van de wet op het middelbaar onderwijs, dan blijkt dat daarin niet zijn opgenomen:

- de voornaamste toepassingen van de natuur- en scheikunde;
- de beginselen der delfstof-, aard-, plant- en dierkunde;
- de beginselen der cosmographie;
- de beginselen der handelswetenschappen, daaronder die der warenkennis en het boekhouden.

In verband hiermede mogen wij wel aannemen, dat ook de kennis van die onderwerpen niet zal worden gevorderd bij het toelatingsexamen tot de Koninklijke Militaire Academie, en als gevolg hiervan zal de belangstelling in die vakken, bij vele leerlingen onzer hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus, vermoedelijk tot een vrij laag peil zakken. Wij achten dit, in het belang van ons middelbaar onderwijs, ongewenscht, en meenen dat men in het leerplan der cadettenschool zonder bezwaar zou hebben kunnen opnemen, de voornaamste toepassingen van de natuur- en scheikunde, benevens de beginselen der cosmographie, die bovendien zulk een ontwikkelend element bij het onderwijs kunnen vormen.

Wat nu betreft het beginsel om, met de invoering der wet, al dadelijk over te gaan tot het oprichten van één cadettenschool, hiermede kunnen wij ons ten volle vereenigen, omdat anders de wet, evenals die van 1869, gevaar zou kunnen loopen te stranden op de klip van onvoldoenden toevoer tot de Koninklijke Militaire Academie. Toch zouden wij — indien het mogelijk ware geweest — die school gaarne in de wet hebben gemist. Wij nemen haar dus aan als een onvermijdelijk aanhangsel van de wet; om het zoo eens uit te drukken, als een noodzakelijk kwaad. Eene inrichting, waar meer dan 100 jeugdige knapen, aan een streng internaat onderworpen, bijeen zijn tot het ontvangen van voorbereidend onderwijs, is niet anders dan eene groote kostschool, met al de gebreken en kwalen, die uit den aard der zaak aan zoodanige instelling verbonden zijn. Het ouderlijk gezin is de plaats, waar de opvoeding en karaktervorming eigenaardig te

huis behooren. Vooral in beschaafde kringen, waaruit de officieren voortkomen, werkt de opvoeding in het ouderlijke huis weldadig op de vorming van hart en verstand. Bij gelijke vatbaarheid voor wetenschappelijke ontwikkeling, bezitten mannen, die het voorrecht hebben genoten in de jongelingsjaren, onder ouderlijk toezicht, zich vrij te kunnen bewegen, ruimer opvatting en grooter zelfstandigheid van karakter dan zij, die reeds op jeugdigen leeftijd hebben behoord tot de bevolking van groote pensionaten. Voor de karaktervorming en voor de ontwikkeling van die deugden in het gemoed, waaraan, in het bijzonder voor de a. s. officieren, zoo groote waarde moet worden gehecht, achten wij daarom de cadettenscholen niet juist begeerlijke instellingen. Wij zouden dan ook aan die scholen niet — zooals het wetsontwerp schijnt te bedoelen — eene stationnaire bevolking wenschen te verzekeren, maar, evenals ook het ontwerp-WEITZEL beoogde, het aantal voor de cadettenschool open te stellen plaatsen willen regelen naar den gemiddelden toevoer, die, blijkens de op te doene ondervinding, jaarlijks van de hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus, voor de Koninklijke Militaire Academie kan worden verwacht. Hierdoor toch zouden, met minder onkosten voor den staat, en zonder de geregelde aanvulling van ons officierskorps in gevaar te brengen, de nadeelen, die aan de cadettenscholen onvermijdelijk verbonden zijn, tot zoo klein mogelijke afmetingen worden teruggebracht. Mocht het te eeniger tijd afdoende zijn gebleken, dat zij geheel kunnen worden gemist, dan zouden wij haar gaarne uit de instellingen van ons militair onderwijs zien verdwijnen.

Aan de leerlingen der cadettenschool is, zonder mededinging van anderen, eene plaatsing aan de Koninklijke Militaire Academie verzekerd, zoodra zij aan de eischen van het toelatingsexamen voor die inrichting kunnen voldoen. Die bepaling is billijk en zou ook moeilijk anders gesteld kunnen worden. Het toelatingsexamen tot de Academie zal natuurlijk verband houden met het leerplan, dat op de cadettenschool wordt toegepast, maar dan vragen wij ons af, waarom bij laatstgenoemde school niet een eindexamen wordt afgenomen, dat, bij welslagen, toegang tot de Academie zal verleenen. Hierdoor zou, zonder eenig nadeel, voor een deel althans, de omvangrijke taak worden verlicht, die de commissie voor het toelatingsexamen tot de Academie zal hebben te volbrengen.

Behalve de opleiding aan de Koninklijke Militaire Academie bestaat nog een andere weg, om tot den officiersrang, bij het wapen der infanterie, te geraken. De Hoofdcursus biedt hiertoe, aan onderofficieren van genoemd wapen, de gelegenheid aan. Tot nu toe bestaan twee dergelijke Hoofdcursussen, waarvan een te 's-Hertogenbosch en de andere te Kampen gevestigd is, maar het ligt in de bedoeling, die beide inrichtingen samen te voegen, en te Kampen bijeen te brengen. Wij gelooven, dat voor dien maatregel veel te zeggen valt, en dat de motieven, die hiervoor in de memorie van toe-

lichting worden aangevoerd, alleszins zullen worden gebillikt. Met uitzondering van eenige wijzigingen van betrekkelijk geringen omvang, worden overigens de bestaande bepalingen omtrent de inrichting der Hoofdcursussen, voor den nieuw op te richten Hoofdcursus, in het wetsontwerp overgenomen. Vergelijkt men het leerplan, dat voor die school is ontworpen, met dat hetwelk geldt voor de officieren der infanterie, die bij de Koninklijke Militaire Academie hunne opleiding ontvangen, dan blijkt al dadelijk dat het hiervan, wat betreft den omvang der gevorderde kennis, aanzienlijk verschilt. Wij moeten erkennen, het te betreuren, dat het niet mogelijk schijnt die twee opleidingswegen, zool niet volkomen dan toch ten naastenbij, naar eenzelfde eindpunt te richten. In den tegenwoordigen tijd vooral, nu meer en meer het beginsel wordt toegepast, dat eenheid van stand ook vordert eenheid van kennis, is het wel eenigszins in strijd met gezonde staathuishoudkundige begrippen, dat, ter vervulling van hetzelfde ambt in het leger, tweeërlei graden van algemeene ontwikkeling en wetenschappelijke kennis worden gevorderd, zonder dat hierdoor eenige invloed wordt uitgeoefend op de verdere loopbaan van de betrokken personen. Erkennende, dat het gewenscht is, in het leger den prikkel levendig te houden, door het bewustzijn dat men daarbij van den laagsten tot den hoogsten rang kan opklimmen, zoo hopen wij toch, dat nog eenmaal de tijd zal aanbreken, waarin de vruchten van ons middelbaar onderwijs milddadig genoeg zullen vloeien, om ze ook voor de officiersopleiding, die langs den weg in het leger geschiedt, als een onmisbaar vereischte te kunnen beschouwen. Dan zal de tijd gekomen zijn, om den tweeslachtigen toestand, waaraan nu de opleiding tot den rang van 2de luitenant bij het wapen der infanterie lijdt, voorgoed te doen eindigen.

Evenals voor den Hoofdcursus is geschied, zijn ook de bepalingen, die gelden voor de thans bestaande 2de Afdeling der Krijgsschool, in het wetsontwerp overgenomen. Alleen is de naam dier school veranderd en zal zij in het vervolg — indien het ontwerp tot wet wordt verheven — Hoogere Krijgsschool worden genoemd. Niemand zal het nut ontkennen, dat van eene speciaal militaire hoogeschool, voor het leger kan worden getrokken, wanneer het onderwijs, dat daar gegeven wordt, op breeden grondslag is gevestigd, en de voorbereidende opleiding in verband hiermede heeft plaats gehad. Het wetsontwerp stelt geene regelen vast voor de eischen van toelating tot de Hoogere Krijgsschool, maar het komt ons voor, dat het hooger onderwijs onmiddellijk behoort aan te sluiten aan dat, hetwelk door de Koninklijke Militaire Academie wordt gegeven, en dat dus het toelatingsexamen tot de Hoogere Krijgsschool geregeld moet worden in overeenstemming met het leerplan, dat voor die Academie is vastgesteld. Op die wijze komt harmonisch verband tot stand tusschen de verschillende takken van ons militair onderwijs. Bedriegen wij ons niet, dan is tot nog toe het toelatingsexamen tot de Krijgsschool meer geregeld naar het peil

*Grande
noodzaak
te maken*

juist

van kennis, dat gevorderd wordt van de officieren, die hunne opleiding op een der Hoofdcursussen hebben ontvangen, dan naar dat, hetwelk geëischt wordt van hen, die de Militaire Academie hebben bezocht. Wij achten dit, in het belang van ons hooger militair onderwijs, verkeerd, omdat men zich hierdoor den weg verspert om het onderwijs op die school tot zijne volle ontwikkeling te brengen, waardoor het karakter, dat die school behoort te dragen, wordt miskend. Daaraan zal het dan misschien ook wel te wijten zijn, dat de Krijgsschool, zooals zij tot nog toe is ingericht geweest, zich niet heeft mogen verheugen in groote populariteit bij het leger, althans niet onder hen, die gerekend mogen worden tot de besten en meest ontwikkelden van dat leger te behooren. De kunstmiddelen, die men soms heeft aangewend, om aan die school eene eenigszins beduidende bevolking te verzekeren, hebben de tegeningenomenheid verhoogd, en soms misnoegen in het leger opgewekt. Wij bejammeren dit, omdat zonder twijfel eene goed ingerichte hogere militaire school, waar de gelegenheid bestaat tot veelzijdige en degelijke ontwikkeling, zoo uitnemend past in onze toestanden, en wij zouden daarom zoo gaarne wenschen, dat het onderwijs, hetwelk gegeven wordt op de school, die het wetsontwerp ons zal bezorgen, eene waardige bekroning zal zijn van de vorming, die onze officieren op de Koninklijke Militaire Academie hebben genoten. De vakken, die elders evengoed, en soms nog beter, kunnen geleerd worden, behooren dus in het leerplan der hogere krijgsschool niet te huis, en daarom bevreemdt het ons eenigszins, dat ook nu weder daarin zijn opgenomen de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen, tot welker beoefening toch waarlijk de hulp eener hoogeschool niet behoeft te worden ingeroepen. Eene vergelijking van art. 37 (*d, e, f*) met art. 13 (*f, g, h*) zou zelfs doen vermoeden, dat het onderwijs in die talen op de Hogere Krijgsschool van minder gehalte zal zijn dan dat, hetwelk op eene cadettenschool zal worden gegeven. Intusschen zal — wij herhalen het — de degelijkheid en de grondigheid van het onderwijs in de vakken, die aan de Hogere Krijgsschool zullen worden gedoceerd, hoofdzakelijk afhangen van de eischen, welke voor de toelating worden gesteld, en wij vertrouwen, dat men die voor de toekomstige militaire hoogeschool zoodanig zal weten te regelen, dat deze in werkelijkheid — niet alleen in naam — de eerste plaats zal kunnen innemen onder de instellingen van ons militair onderwijs.

Eene belangrijke verbetering in de hogere opleiding onzer officieren zal zeker worden verkregen, indien het voornemen, dat in het wetsontwerp is uitgedrukt, om ook voor de vorming in technische richting de gelegenheid te openen, tot werkelijkheid zal overgaan.

De behoefte aan zoodanige hogere technische vorming is sedert lang in het leger gevoeld, en wij hopen dat op ruime schaal gebruik zal worden gemaakt van de bevoegdheid, die de regeering zich te dien aanzien wenscht voor te behouden. Wordt de gelegenheid om die hogere technische vorming

te kunnen deelachtig worden, op milde wijze aangeboden en toegepast, dan zullen vermoedelijk vele jeugdige officieren, bij wie aan de Koninklijke Militaire Academie de noodige grondslagen zijn gelegd, om in wis- en natuurkundige richting, met vrucht de hoogere deelen dier wetenschappen en hare toepassingen te kunnen beoefenen, gaarne hunne krachten aan die hoogere ontwikkeling willen wijden. Dat het leger in kracht en waardeering zal winnen, als daarin hoog wetenschappelijk gevormde mannen worden gevonden, die bovendien de vorderingen der wetenschap dienstbaar weten te maken aan toepassingen op militair gebied, zal wel geen nader betoog behoeven.

Ten slotte willen wij nog de aandacht vestigen op de bepaling, die in het ontwerp voorkomt, dat aan het hoofd van het militair onderwijs weder zal worden geplaatst een Inspecteur, die zich dus uitsluitend aan de behartiging der belangen van het onderwijs zal kunnen wijden. Die betrekking, voor het eerst ingesteld in 1878, werd in 1885, door een votum van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, weder opgeheven, omdat men meende, dat zij belemmerend kon werken op de zelfstandigheid van hen, die aan het hoofd zijn geplaatst van de verschillende inrichtingen van militair onderwijs. Meer in het bijzonder scheen men toenmaals het oog te hebben op den Gouverneur der Koninklijke Militaire Academie, terwijl trouwens het vermoeden werd gewekt, dat de stemming in de Tweede Kamer meer werd geleid door een betreurenswaardig conflict, dat zich destijds aan de Academie had voorgedaan, dan door beweeggronden tegen het beginsel in het algemeen, om de leiding van het militair onderwijs, in zijn geheelen omvang, op te dragen aan eene daarvoor bekwame autoriteit. Hoe dit ook zij, sedert dien tijd heeft men jaarlijks commissiën benoemd, die over den toestand van het onderwijs, de opvoeding en het inwendig beheer der Academie, verslag aan den minister van oorlog hebben uitgebracht, en wier voorzitter en leden tevens behoorden tot de commissie, die met het afnemen der eindexamens aan die Academie was belast. Die commissiën — ofschoon verschillend in samenstelling — vertoonen intusschen dit eene punt van overeenkomst, dat veelal haar voorzitter en de meesten harer leden niet de minste, of slechts geringe, persoonlijke ervaring bezaten op het gebied van onderwijs en opvoeding, en het laat zich dus gemakkelijk begrijpen, hoe weinig nuttig effect voor het onderwijs langs dien weg is verkregen. Zelfs is de onderstelling misschien niet gewaagd, dat zulke adviseerende lichamen, wier blik uit den aard der zaak niet ver genoeg reikt, om de moeilijkheden in haren ganschen omvang te kunnen overzien, die aan elke inrichting van onderwijs en opvoeding overwonnen moeten worden, eerder het spoor doen bijster gaan, dan dat zij een helder licht zouden werpen op het pad, waarlangs de ontwikkeling en karaktervorming geleid moeten worden. De opgedane ervaring zal vermoedelijk geen gunstig getuigenis hebben verschaft, omtrent de werking van zulke tijdelijke commissiën, en aanleiding hebben gegeven tot het voorstel

om de betrekking van Inspecteur van het militair onderwijs weder te herstellen.

Wanneer de leiding van het militair onderwijs in zijn geheelen omvang wordt opgedragen aan iemand, die door kennis en persoonlijk opgedane ondervinding op dit gebied, met een ruimen blik de toestanden kan overzien, en de nooden en behoeften zaakkundig weet te beoordeelen; wanneer zoo iemand bovendien vertrouwd is met de regeling en werking van de verschillende deelen van ons openbaar onderwijs, dan vermeenen wij te mogen aannemen, dat hierdoor het zoozeer gewenschte verband tusschen de verschillende takken van staatsonderwijs spoediger en vollediger zal tot stand komen, dan anders het geval zou zijn, en dat de belangen van het militair onderwijs in het bijzonder er aanzienlijk door zullen winnen. Hooggeplaatste en veelzijdig ontwikkelde officieren, die zich reeds vroegtijdig, afwisselend of voortdurend, met groote belangstelling en onvermoeiden ijver aan de zaak van het onderwijs hebben gewijd, worden in de legers van nagenoeg alle landen aangetroffen, en van hunne werkzaamheid op dit gebied werd steeds met lof en waardeering gewag gemaakt. Om slechts op enkele mannen van beteekenis te wijzen, noemen wij de Generaals VON PEUCKER in Duitschland, PONCELET en MORIN in Frankrijk, LIAGRE in België. Ook ons leger bevat stof genoeg om zulke mannen te kweeken, mits zij niet door bekrompen opvattingen worden gehinderd de vleugels ruim te kunnen uitslaan. Een Inspecteur, bedeed met die hoedanigheden, zal aan ons militair onderwijs eene eerbiedwaardige plaats kunnen verzekeren, onder de instellingen van het leger, die tot lof en achting dwingen. Vooral nu de verschillende deelen van ons militair onderwijs wettelijk zullen geregeld worden, zien wij in de benoeming van een Inspecteur eene schrede op den goeden weg, die leiden kan, om het tot den hoogst mogelijken trap van bloei en ontwikkeling te brengen.

Als wij thans ons oordeel over het wetsontwerp in korte woorden samenvatten, dan zouden wij willen zeggen, dat het ons niet in alle opzichten bevredigt; dat wij er gaarne eene nauwere en meer sterk uitgedrukte aansluiting van het militair- aan ons middelbaar onderwijs in hadden aangetroffen, en dat enkele leemten en gebreken zijn aan te wijzen, die voor aanvulling of verbetering vatbaar zijn. Bovendien worden door het wetsontwerp toestanden in het leven geroepen of bestendigd, waarvan het wenschelijk ware, dat men ze had kunnen vermijden of wijzigen, doch waarvoor de tijd thans nog niet gekomen schijnt, zoodat men het den wetgevers niet ten kwade kan duiden, dat zij niet tot gewaagde proefnemingen zijn overgegaan. Maar in vele opzichten, vooral met betrekking tot de Koninklijke Militaire Academie, bevat het ontwerp bepalingen, die rekening houden met de behoeften en hulpmiddelen van den tegenwoordigen tijd, en die de gegronde verwachting opwekken, dat zij eene belangrijke verbetering zullen aanbrengen in de

opleiding voor de groote meerderheid onzer a. s. officieren. Ofschoon het ontwerp ons dus niet het volmaakte, zelfs niet ten volle het bereikbare schenkt, zoo zouden wij het toch betreuren, als deze ernstige poging, om verbetering te brengen in den toestand, die door de wet van 1877 in het leven is geroepen, schipbreuk moest lijden, omdat niet aan alle wenschen en verlangens is voldaan van hen, die gerekend mogen worden te behooren tot de voorstanders en beschermers van goed en deugdelijk onderwijs. Waar het gewenschte niet te verkrijgen is, getuigt het van practischen zin, als men zich tevreden stelt met verbetering van het bestaande, in de richting van hetgeen men voor de toekomst wenscht. Het wetsontwerp nu kan, vooral indien het op sommige punten wordt gewijzigd, de dageraad voor die nieuwe toekomst openen, en daarom zouden wij, zonder groote angstvalligheid, de aanneming er van durven aanbevelen; vooral ook omdat anders de zoo hoog noodige regeling van ons militair onderwijs wellicht weder voor onbepaalden — en wie weet voor hoe langen — tijd zou worden verdaagd.

landen aan te trekken, en van hunne werkzaamheid op dit gebied... met lot en verandering gewas... Om slechts op enkele... deelen te wijzen, noemen wij de... van P. Becker in... land, Pongez en Mont in... Ook ons... bevat stiel genoeg om... te... krompen op... worden... te... Fed inspecteur, bedoelt met die... een... van... het leger, die tot lot en... van ons militair onderwijs... benoeming van een... kan, om het lot... te brengen... Als wij thans ons... vatten, dan zouden wij... bevestigd; dat wij... sluiting van het... en dat enkele... of verbetering... stonden in het... dat men ze had... nu niet gekend... kan... in vele... niet... en... het opwekken, dat zij... 2

EENE BIJDRAGE TOT NEERLANDS KRIJGSGESCHIEDENIS.

(Vervolg van No. 1, bladz. 56.)

(Met 1 overzichtskaart en 2 schetsen.)

In het jaar 1747 werd de verhouding tusschen Frankrijk en de Republiek eenigszins anders. Daar de onderhandelingen te Breda en de zending van den Heer VAN WASSENAAR—TWICKEL geen voldoende resultaten hadden opgeleverd, zocht LODEWIJK zijn doel op een andere wijze en wel door dwang, te bereiken. Hij gaf den Maarschalk bevel de Republiek op haar eigen grondgebied aan te tasten. Dienovereenkomstig viel de Generaal VON LÖWENTHAL met 20.000 man in Staats-Vlaanderen en wel op denzelfden dag — 17 April — dat de hier in uittreksel volgende, reeds genoemde declaratie, dd. 13 April te voren, van wege Zijne Majesteit door de Staten Generaal werd ontvangen.

LODEWIJK verklaarde daarin, dat hij niet dan gedwongen door de omstandigheden en de houding der Republiek er toe was overgegaan den Bevelhebber zijner troepen te veroorlooven, zonder aanzien des persoons, die maatregelen te nemen, welke zijne bekwaamheid en ondervinding hem zouden aan de hand doen, ten einde te beletten, dat het vijandelijke leger het wettige bezit der overwinningen van den Koning zou verstoren, en om de rust der op nieuw aan Zijne Heerschappij onderworpen volkeren te verzekeren.

Niet alleen hadden haar Ho. Mo. in 1746 aan de troepen der vijanden van Zijne Majesteit veroorloofd, zich op haar grondgebied te begeven en zou de Koning dientengevolge reeds het recht hebben gehad op der Staten bodem te trekken, maar zij hadden ook in 1744 aan de Staatsche troepen toegestaan (1) in de vlakten van Rijssel en Cisoing te verwijlen, zonder dat haar Ho. Mo. geoordeeld hadden, zij hierdoor den Koning een rechtstreekschen oorlog aandeden.

(1) In de laatste helft van 1744 geschied, dus toen de eerste barrière-vestingen waren genomen en Prins KAREL VAN LOTHARINGEN in den Elzas was gevallen. Graaf MAURITS VAN NASSAU-OUWERKERK was toen de Marque overgetrokken, zich daarna legerende tusschen Pont-à-Tressin en Pont-à-Bouvines bij Cisoing en Rijssel. BOSSCHA beweert (deel II, bladz. 365—366), dat dit geschied zou zijn, hoofdzakelijk met het doel om op kosten van 's vijands land te leven.

Bovendien hadden zij zwaarigheden bij de onderhandelingen opgeworpen, alleen om tijd te winnen, een denkbeeld, dat, hoewel het algemeen ingang had gevonden in Europa, door Z. M. werd verworpen, daar hij er de voorkeur aan gaf, te gelooven aan de goede trouw der Republiek.

Ofschoon Z. M. door dit alles dan ook genoodzaakt was op der Staten bodem te trekken, was hij niet van zins met hen te breken, maar wilde hij alleen verhinderen of voorkomen de schadelijke gevolgen van de bescherming, die zij aan de troepen van de Koningin van Hongarijë en van den Koning van Engeland hadden verleend.

Door zooveel mogelijk, hetgeen hij aan zich zelf verschuldigd was, te vereenigen met de gevoelens van welwillendheid, die hij voor de Staten koesterde, had de Koning voorbedachtelijk aan zijne bevelhebbers bevolen de meest gestrengte krijgstuicht te doen handhaven bij de Fransche troepen, bestemd op het grondgebied der Ver. Prov. te trekken, en hunne operatiën te regelen naar den eisch der omstandigheden. Z. M. dacht er niet aan, eenige stoornis te brengen in de uitoefening van godsdienst, bestuur of handel; integendeel, hij zal aan de onderdanen der Alg. Staten alle bescherming doen geworden, in de overtuiging, dat hun gedrag overeenkomstig zij met zulke gunstige voorwaarden.

En om ten slotte nog een overtuigend bewijs te geven van de oprechtheid zijner voornemens, die slechts ten doel hebben de kwaadwilligheid zijner vijanden machteloos te maken en hunne onverzettelijkheid ten aanzien eener bevrediging te overwinnen, verklaart Z. M., dat hij de plaatsen en landen, die hij verplicht zal zijn voor eigen veiligheid te bezetten, slechts als een onderpand zal bewaren, om ze terug te geven, zoodra de Ver. Prov. ondubbelzinnige bewijzen zouden hebben gegeven, dat zij den vijanden zijner kroon geen hulp meer verleenden, welke hulp toch een der voornaamste oorzaken van den oorlog is.

De Koning wenscht niets liever, dan het herstel van de algemeene rust op billijke en vaste grondslagen, terwijl het belang, dat Z. M. stelt in de veiligheid en het geluk der Alg. Staten, hem met smart doet opmerken, dat zij voortgaan hare financiën, troepen, bezittingen, hare rust en misschien den vorm van haar bestuur op te offeren aan vreemde belangen en onrechtmatige hartstochten.

In het begeleidend schrijven (memorie genoemd) van den ABT DE LA VILLE, door wiens bemiddeling genoemde declaratie den 17den April aan haar Ho. Mo. werd overhandigd, wordt o. a. nog gezegd: dat Z. M. niets oprechter wenscht dan bij haar Ho. Mo., *aangezien het nu nog tijd is*, dusdanige besluiten te kunnen opwekken, als overeenkomstig zijn met hunne voorzorg en de waardigheid van hun gouvernement (1).

(1) De oorspronkelijke tekst der »declaration» luidt o. a. als volgt:
 »Ce n'est donc que forcée par les circonstances et par la conduite des Provinces Unies que Sa Majesté a permis au General de ses Troupes de prendre indistinctement toutes les mesures que son habilité et son expérience dans l'art militaire pourroient luy suggerer, pour empêcher l'armée

De Algemeene Staten gaven op deze declaratie niet dadelijk antwoord. Eerst den 7den November 1747 zonden zij eene — in de reeds meergemelde secreete resolutie van dien datum opgenomen — missive aan den Koning en wel naar aanleiding der declaratie van LODEWIJK van den 27sten September te voren.

In die missive wordt ook de declaratie van den 13den April beantwoord. Ofschoon dit dus plaats had na afloop van de voornaamste krijgsoperatiën, is het tot recht verstand van den toestand en de onderlinge verhouding noodig, hier het een en ander zoo beknopt mogelijk mede te deelen.

ennemie de troubler la possession legitime des conquestes du Roy, et pour affermir le repos des peuples nouvellement soumis à Sa Domination.

Le Roy auroit été en droit de commencer le commencement de la dernière campagne, d'entrer avec son Armée sur le territoire des Etats Generaux, lorsqu'ils y accorderent une retraite aux Troupes ennemies de la France; mais Sa Majesté, persuadée qu'il n'y avoit que de la sincérité dans les démarches qu'ils faisoient alors auprez d'elle, pour parvenir à la Paix, suspendit l'execution d'une entreprise que les loix de la guerre, et le mauvais état de l'armée des alliés, auroient également justifié.

Le Roy préfera l'idée avantageuse qu'il avoit de la candeur et de la bonne foy de la Republique, à l'opinion généralement répandue en Europe, que sous le voile specieux d'une negociation, la véritable intention des Etats Generaux estoit de se procurer les délais nécessaires pour éloigner le danger dont ils estoient menacés, et pour se préparer a de plus grands efforts, à fin de continuer la guerre.

Ces soupçons se sont confirmés par les difficultés qu'on a fait naître avec affectation, de l'ouverture des Conférences de Breda; Difficultez aussi imprévues, que contraires aux engagemens formels qu'on avoit pris avec le Roy, et qui paroissent n'avoir esté imaginées que pour embarrasser de plus en plus les negociations de Paix, et pour en empêcher le succès.

Quoy qu'il en soit de ce motif que l'évenement ne rend que trop vraysemblable, les Troupes Hollandoises estant entrées en 1744 sur le Territoire de France dans les plaines de Lille et de Cisoing sans les Etats Generaux ayent prétendu par cette invasion faire une guerre directe au Roy, Sa Majesté déclare qu'en prenant le parti forcé d'entrer sur le Territoire de la Republique, son dessein n'est pas de rompre avec Elle, mais uniquement d'arrester ou de prevenir les dangereux effets de la protection qu'elle accorde aux Troupes de la Reine de Hongrie et au Roy d'Angleterre....

Cependant le Roy, pour concilier, autant qu'il sera possible, ce qu'il se doit à luy mesme avec les sentimens de bienveillance qu'il conserve encore pour les Etats Generaux, a expressement ordonné aux Commandants de son armée de faire observer la plus rigoureuse discipline aux Troupes Françoises qui entreroient sur le Territoire des Provinces Unies, et de regler toutes leurs operations sur la nécessité des circonstances, Sa Majesté bien éloignée de vouloir apporter aucun trouble à la Religion, au Gouvernement et au commerce de la Republique, est au contraire dans l'intention d'accorder toute protection aux sujets des Etats Generaux, dans la persuasion ou est Sa Majesté, que leur conduite répondra à des dispositions si favorables.

Enfin pour donner une preuve encore plus convaincante de la sincérité des desseins du Roy, qui n'ont uniquement pour but que de rendre inutile la mauvaise volonté de ses ennemis, et de vaincre leur inflexibilité aux voyes de conciliation, Sa Majesté déclare qu'Elle ne regardera les Places et Pais qu'Elle se trouveroit obligée d'occuper pour sa propre seureté, que comme un Depôt qu'Elle s'engage a restituer, dez que les Provinces Unies donneront des preuves non equivoques, qu'elles ne fournissent plus aux ennemis de sa couronne des secours de toute espece, qui sont une des principales causes de la continuation de la guerre.

Le Roy ne desire que le retablissement du repos public sur des fondemens justes et solides, et l'intérêt que Sa Majesté prend à la seureté et au bonheur des Etats Generaux, luy feroit voir avec regret qu'ils continuassent de sacrifier à des considérations étrangères et à des passions injustes, leurs finances, leurs Troupes, leurs possessions, leur tranquillité et peut estre la forme de leur Gouvernement."

In de memorie komt o. a. voor :

"Le Roy se trouve aujourd'huy avec d'autant plus de regret dans la nécessité forcée de continuer la guerre, que le territoire de Votre Republique va peut-être en devenir le Theatre, et Sa Majesté ne désire rien plus sincerement, que d'inspirer à Vos Hautes Puissances, tandis qu'il en est encore temps, des resolutions dignes de leur prévoyance et de la sagesse de leur Gouvernement."

(Secreete resolutie, dd. 17 April 1747. Rijksarchief.)

De Staten gaven te kennen, dat zij tot dusverre de eerste declaratie onbeantwoord hadden gelaten, »zoo om dat een geschrift principalyk en alleen ingerigt om haar Ho. Mo. eene zoo onvriendelyke denunciatie onder het oog te brengen, van dat het Territoir van den Staat van wegens Syne Majesteit den Koning van Frankryk niet meer konde werden gemenageert, en dat derhalven haar Ho. Mo. hostiliteiten in en op derzelve territorium van de kant van hoogstgedagte Syne Majesteit te wagten hadden, geen ander antwoord scheen noodig te hebben, als het dadelyk gebruik van die middelen, die de Goddelyke en natuurlyke wetten dicteeren: als ook, omdat haar Ho. Mo. niet konden zien, dat eenig antwoord van nuttigheid konde wezen, dewyl hoogstged. Syne Majesteit hadde konnen goedvinden syn voors. gedeclareert vyandelyk voorneemen tegen den Staat dadelyk te doen werkstellig maaken, *op den eigen dag dat de voors. eerste memorie en bygevoegde declaratie aan haar Ho. Mo. overgegeeven was, en dus haar Ho. Mo. gelyk men zegt met de slag te waarschouwen.*»

Uit hetgeen sedert geschied was, bleek dan ook voldoende, dat het Zijner Majesteits intentie was, om »onder protestatiën van agting en geneegetheid voor den Staat, en onder voorgeeven van de Generale vrede te willen bevorderen, zig geheel en al meester te maken van den Staat, dezelve onder syne wapenen te doen bukken en onder syne magt en heerschappy te brengen, gelyk voor een groot deel reeds geschied is'

Dat noch het houden van een congres, noch het zenden van een afgezant — welke laatste maatregel genomen was »met de opregtste begeerte en beste trouwe des werlds,» waarom haar Ho. Mo. protesteerden tegen de beschuldiging van Z. M., dat dit geschied zou zijn om tijd te winnen — tot een bevredigend resultaat hadden geleid, voornl. door »de harde en onaaneemelijke condities die Syn Aller Chr. Majesteit aan haar Ho. Mo. en derzelve Geallieerden wilde voorschryven.» De Koning had te Breda getoond, dat het hem geen ernst was met zijn voorstellen, terwijl haar Ho. Mo. na de betuigingen van genegenheid te hebben ontvangen »niet dan met de uiterste surprise» de handelingen van Z. M. hadden opgemerkt. Zij waren »mishandelt,» omdat zij »niet hadden willen renuncieeren aan haar engagementen en zig niet hadden willen separeeren van haare Geallieerden,» terwijl Z. M. tot voorwendsel nam, ten eerste te moeten zorgen voor de zekerheid zijner »conquesten tegens de desseinen van syne vyanden, een voorwendsel waaruit de gevolgtrekking te maken zou zijn »dat het vrij staat een anders Land te invaderen en te vermeesteren, wanneer het met iemands convenientie overeenkomt, en dat het gepermitteert is om syn eige possessien te dekken, zig meester te maaken van die van syn nabuur,» waardoor men ten langen leste tot een »universeele Monarchie» zou geraken; en ten tweede, dat haar Ho. Mo. »een schuilplaats zouden hebben gegeven aan Syne Majesteits vyanden op haar territorium,» hetgeen evenwel geschied was »uit kragte van defensive alliantien die gesubsisteert hebben, eer haare geallieerden

vyanden van Syne Majesteit waren, hetgeen na het regt der volkeren gepermitteert was."

Verder kan de last, door Z. M. aan zijne commandanten verstrekt, om een »rigoureuse discipline" te doen handhaven, geen verandering in de zaak brengen, noch zijne verklaring aangaande religie, regeering en handel, noch de bescherming door hem te geven aan de ingezetenen van den Staat, of dat hij de plaatsen, die hij zoude occupeeren, zoude aanzien als »vertrouwd goed, dat hij zich verbond te restitueeren;" dit waren alle »schoone beloften die nergens toe strekken, dan om de onbehoorlijkheid van den handel met die couleuren, was het doenlijk, eenigszins te bedekken, hebbende haar Ho. Mo. onderdanen geen andere protectie nodig, als die van haare wettige souverain," terwijl haar Ho. M. nooit zullen »renunciëren aan hare engagementen" en het »bijgevolg niet te wagten is," dat Z. M. om die reden de geoccupeerde plaatsen en landen zal teruggeven.

De Alg. Staten eindigden met de verklaring — men vergete niet, dat deze geschreven werd een maand bijna na de overrompeling van Bergen-op-Zoom — »dat zij derhalven in deeze toestand van zaken door de nood geperst zijnde ende niet anders kennende doen als te gebruiken die middelen, die God en de natuur haar tot bescherminge van haare onderdaanen, en tot conservatie van haare vryheid en Religie, en van al wat meer dierbaar is, ter handen gesteld heeft, vastelijk geresolveerd zijn, vertrouwende op haare regtvaerdige zaake, en op de hulpe en bystand van God almagtig, die haar te meermalen in den hoogsten nood op eene wonderbare wyze uit de handen haarer vyanden verlost heeft, goed en bloed, en alles en alles, tot het uiterste toe op te zetten tot haare wettige defensie en teffens te gebruiken het regt, hetgeen haar door het eigen doen van Syne Majesteit gegeven werd, om reciproquelijk zoodanig te handelen, als tegens haar gehandeld word, ende vervolgens weg te neemen, te verijdelen ende te belemmeren, daar ende zoo zy zullen kunnen of mogen, alle zoodanige ressources, als aan Syne Majesteit zouden kunnen strekken, om met te meerder magt deszelfs vyandelyken aanval tegen den Staat te continueeren."

Zeer terecht o. i. wezen de Staten op de omstandigheid, dat zij op denzelfden dag, waarop de inval in Staats-Vlaanderen plaats had, de waarschuwing hadden ontvangen, terwijl hare argumenten en betuigingen, hoe goed en hoe ridderlijk zelfs hier en daar ook en zonder vrees geuit, meer waarde zouden hebben gehad, indien zij kort na de ontvangst der eerste declaratie van den Franschen koning, dezen waren toegezonden.

De Hertog VAN CUMBERLAND, die den 17den April 1746 eenigen veldheersroem door zijne overwinning bij Culloden in Schotland had verworven, was intusschen teruggekeerd. Hij had in de eerste dagen van April 1747 (1) het opperbevel aanvaard en zich te Tilburg gevestigd.

(1) BOSSCHA, deel II, bladz. 606. De Heer VAN SUIPESTRIJN zegt, dat die aanvaarding den 17den April plaats had, een mededeeling van minder belang dan het samentreffen op dien dag van

Den 4den Mei werd Prins WILLEM IV verheven tot Stadhouder en kapitein en admiraal-generaal der Unie (1). Het dreigend gevaar had de macht der oligarchie gebroken en aan de oranjegezinde bevolking de zege verschaft. Jammer alleen was het, dat de Prins »een helder inzicht in de vorming, ontwikkeling en verbastering der Republiek volkomen miste” en met hem de noodlottige eigenschap aanvangt, in details te leven en er in onder te gaan (2). »Hij miste alle ruimte van blik, alle breedheid van overzicht. De enkele feiten hielden hem bezig, maar niet het karakter der beweging. Hij begreep ze niet, en daarbij voegde zich het noodlottigste van alles: zijn gemakzucht,” (2) een eigenschap, die in de toenmalige kritieke tijdsomstandigheden gevaarlijk genoeg kon worden voor de Republiek.

Ondertusschen was de Generaal VON LÖWENTHAL in Staats-Vlaanderen naar wensch geslaagd, dank zij de onbekwaamheid (3) van den Generaal PIETER DE LA ROCQUE, gouverneur van dat gewest; tevens bevelvoerende te Hulst. Hij gaf die stad den 10den Mei over, terwijl den 16den d. a. v. Ter Neuzen viel en hiermede de overwinning der Franschen voltooid was.

Zeer groot was de verslagenheid in geheel Nederland, maar vooral in Zeeland, door dit verlies teweeggebracht; in deze laatste provincie te meer, daar men begreep dat de Generaal VON LÖWENTHAL, die zich weer naar Antwerpen had begeven, niet voor niets daar bleef, terwijl het scheen, alsof de groote Armée zich oostwaarts wilde wenden (4).

de overreiking der genoemde declaratie met den inval in Vlaanderen, waarvan die Schrijver geen gewag maakt. Evenmin hebben wij bij hem iets gevonden omtrent de verhouding tusschen Frankrijk en de Republiek, die vooral in 1747 tamelijk merkwaardig was.

(1) Dit geschiedde bij resolutie van 4 Mei 1747; hierbij werd de Prins bekleed met »het Capiteynschap en Admiraalschap Generaal over het Volck van oorlogh te water en te lande, in dienst van deesen staat weesende, gedefereert, gelyk den selven staat aan syne Hoogheyte gedefereert werd by deesen; oock aen syn hooghgemelde Hoogheyte geconferereert, soals geconferereert werd mits deesen, tot kennelyck wederseggen toe, soodanigen vryen maght over den Patenten en andere saacken tot de voorsz. Militie specteerende, als de voorgaande Heeren Princen van Orange, syne Hoogheyts loffelycke voorsaeten als Stadhouders en Capiteyn-Generaal ten respecte aan de voorschreeve Militie hadden geexerceert, als volgens de commissie daarop ingestelt, geleesen en alhier ter vergaderinge gearresteert.” (Rijksarchief.)

(2) Zie de door Professor JONISSEN nagelaten *Historische Bladen*, Hoofdstuk VII.

(3) Deze opvatting verdient o. i. de voorkeur boven die van lafheid of verraad. Volgens een schrijven toch uit Bergen-op-Zoom, dd. 18 Mei 1747, van het lid der Algemeene Staten, tevens gedeputeerde te velde WILLEM VAN HAREN — evenals zijn broeder ONNO ZWIER een letterkundige van naam — en dat o. a. behelst: »De reeden waarom ik den Generaal DE LA ROCQUE den raad heb gegeven naar den Haag en niet naar Zeeland te gaan, behalven dat my zulks het ordenkelyste voorkwam, is geweest dat ik onder de hand onderrigt was dat de gemeente in Zeeland ongemeen op hem verbitterd is, en dat het gansch niet seculair zou zijn, voor hem, te debarqueeren.” Hij lag nl. met 400 man voor de haven van Bergen-op-Zoom. »Ik heb gelyk ligt te begrypen aan hem daarvan niets doen blyken. Het is te hoopen dat hy zig volmaakt zal kunnen justificeeren. *Wat syne verbeeldinge aangaat die loopt daar heenen dat hy de dapperste en konstrykste defensie gedaen heeft, en dat het overgaan van de Sandberg uit enkele kwaadwilligheid der soldaten in dat fort is veroorzaakt.*” (Rijksarchief.)

In eene missive dd. 7 Juli 1747 uit het hoofdkwartier te Heer geeft de Hertog VAN CUMBERLAND aan haar Ho. Mo. zijne tevredenheid te kennen, dat DE LA ROCQUE voor een kriegsraad is gebracht: »Je vois avec Plaisir, ce que vous avez déterminé la dessus, en renvoyant l'Examen de sa conduite à Hulst à un conseil de guerre.” Dit was dan ook blijkens de secrete resolutie van 26 Juli 1747, na ingewonnen advies van den Prins, geschied. (a. v.)

(4) Missive van W. VAN HAREN aan haar Ho. Mo. dd. 12 Juny 1747. (a. v.)

Was het den Franschen opperbevelhebber, na de bemachting van Staats-Vlaanderen, dus om Zeeland te doen of dacht hij er aan, het leger der verbondenen, dat zich sedert het opbreken der winterkwartieren tamelijk doelloos tusschen Baarle-Hertog, Gilse, Brecht en Lier had bewogen, te vernietigen en Maastricht te nemen?

Men scheen in de Republiek voor het eerste, en zeer terecht, te vreezen. Zeeland werd dan ook door een keten van meer dan 50 gewapende vaartuigen op de Westerschelde gedekt, terwijl 14.000 man onder den Luitenant-Generaal SMISSAERT (1) naar dat gewest werden gezonden.

Bovendien werden de forten aan de Schelde gesteld »in een postuur van complete defensie» en aan het herstel der versterkingen van Sandvliet gearbeid (2).

Was deze opvatting van den toestand juist, dan moest ook Bergen-op-Zoom, dat toen, en niet ten onrechte voor den sleutel van Zeeland gold (3), gevaar loopen.

Maar het scheen, dat de Maarschalk er anders over dacht. Wel liet hij den Generaal VON LÖWENTHAL te Antwerpen en werd deze plaats zelfs versterkt, hij zelf evenwel trok oostwaarts, blijkbaar met het plan Maastricht te nemen (4). Hiervoor was veel te zeggen. Niet alleen kon hij er zijn doel mede bereiken, maar werd Oostenrijk er door geschaad, dat, gelijk ons bekend is, waarde hechtte aan die plaats.

Maar dit neemt niet weg, dat de Maarschalk, door de Republiek aan twee zijden aan te vallen, tamelijk veel waagde.

In het westen toch kon de toestand, zooals die thans was, niet blijven bestaan. Aan het enkele bezit van Staats-Vlaanderen had Frankrijk niet veel, terwijl bovendien de Generaal VON LÖWENTHAL daardoor te Antwerpen werd vastgehouden. Wilde de Maarschalk dus vruchten plukken van zijne operatiën aan die zijde, dan moest hij vooruitrukken en lag eene belegering van Bergen-op-Zoom voor de hand. In dit geval evenwel stond hij voor twee belegeringen, terwijl bovendien de Hertog VAN CUMBERLAND nog zooveel mogelijk onschadelijk moest worden gemaakt. Door op die wijze zijne strijdkrachten te versnipperen, kwam de Maarschalk echter in nadeelige omstandigheden tegenover de geallieerden.

Het is mogelijk, dat de Fransche opperbevelhebber Bergen-op-Zoom te sterk achtte en daarom liever eerst wilde trachten Maastricht te nemen, hopende CUMBERLAND's tegenstand gemakkelijk te kunnen overwinnen. Mocht dit c. q. niet gelukken, dan zou hij, vasten voet in het westen hebbende, nog in de gelegenheid zijn aan die zijde den aanval door te zetten.

(1) Missive van W. VAN HAREN aan haar Ho. Mo, dd. 14 Mey 1747. »De Luitenant-Generaal SMISSAERT vertrekt heeden om in het land van Goes te gaan commandeeren. Ik twyfel niet of deese keus sal UEdele mogende aangenaam syn, als synde een officier van veel capaciteit en dapperheid». (Rijksarchief)

(2) Ibid. een van 29 Mey en twee van 12 Juny 1747. (a. v.)

(3) Wij komen hier nader op terug

(4) De Heer VAN SJPESTEIJN beweert op bladz. 112, dat thans Maastricht »opnieuw» door den Maarschalk VAN SAKSEN met een beleg werd bedreigd. Wij meenen te hebben aangetoond (bladz. 35), dat die opperbevelhebber het niet op Maastricht had gemunt, toen hij de verbondenen bij Rocoux aanviel.

Toen door den hertog de marschrichting van het Fransche leger werd opgemerkt, stelde hij zich den 24sten Juni in beweging, trok over Westerloo en kwam den 30sten d. a. v. te Lonaken.

Bij Lafeld had eene ontmoeting tusschen beide legers plaats.

De slag daar geleverd, wordt, evenals die bij Rocoux, een halve bataille genoemd, omdat ook daar niet meer dan een gedeelte der strijdkrachten in het vuur is geweest. Eene nadere beschouwing kan hier overbodig worden geacht. Alleen wenschen wij er op te wijzen, dat de Maarschalk met zijn rechter vleugel bij Montenaken, $\pm \frac{3}{4}$ uur gaans van Maastricht en met zijn linker bij Herderen stond; dat, wat de verbondenen aangaat, de Engelschen, Hannoveranen en Hessen, links bij Lafeld, Kessel en Wilre staande, hoofdzakelijk door den Franschen veldheer werden aangevallen en het centrum, waar WALDECK met de Nederlandsche troepen stond, zoo goed als werkeloos bleef. Wel beproefde deze laatste, ingevolge ontvangen last van CUMBERLAND, tot tweemaal toe den aanval »met een kolom Infantery, maar werd door het vyandelyk kanon gestuit», terwijl hij door krachtsinspanning of beter overleg aan de bedoeling van den opperbevelhebber zou hebben kunnen beantwoorden: »maar dit kan nu niet meer met zekerheid bepaald worden» (1). Ook Generaal BATHIANI, die met de Oostenrijkers op den rechter vleugel bij Groot Spauwen stond en een dergelyken last als WALDECK had ontvangen, deed niet veel. CUMBERLAND werd genoodzaakt terug te trekken. Hij ging andermaal over de Maas en plaatste zich wederom achter de rivier bij Heer, voornamelijk tot dekking van Maastricht (2).

De Maarschalk, ziende dat hij niet geheel naar wensch geslaagd was — de hertog toch was niet voldoende geslagen om de dekking van Maastricht geheel te moeten opgeven — kwam nu terug op zijn eerste operatieplan; hij liet Limburgs hoofdstad los en gaf aan den Generaal VON LÖWENTHAL last Bergen-op-Zoom aan te vallen. Hij zelf zou de verbondenen in het oog houden (3).

(1) BOSSCHA, deel II, bladz. 611.

(2) De Heer VAN SJPESTEIJN spreekt in zijne lezing niet over dezen veldslag. Toch zou het, met het oog op zijne appreciatie der staatsche troepen bij Rocoux, billijk zijn geweest, indien hij ook gewag had gemaakt van de werkeloosheid dierzelfde troepen onder dien zelfden bevelhebber bij Lafeld.

De Heer VAN SJPESTEIJN vermeldt verder, dat de Fransche bevelhebber na den slag langzaam met zijn leger naar Maastricht trok. De Maarschalk evenwel stond met zijn rechtervleugel bij Montenaken, d. i. geen $\frac{3}{4}$ uur gaans van die plaats: *hij was er dus vlak bij.*

Bovendien was CUMBERLAND nog sterk genoeg om, achter de Maas teruggetrokken — hij stond bij Heer en *niet* »onder de wallen van Maastricht» — zooals de Heer VAN SJPESTEIJN op bladz. 112 mededeelt — die stad in het oog te houden.

(3) BOSSCHA, deel II, bladz. 613, meent, dat de Maarschalk VAN SAKSEN »om de eer der Fransche wapenen schadeloos te stellen van den mislukten aanslag op Maastricht, het merkwaardig besluit nam om de belegering te ondernemen van Bergen-op-Zoom. Wij kunnen ons, blijkens het bovenstaande, met deze merkwaardige opvatting van den Heer BOSSCHA, die o. a. ook den slag bij Rocoux ongeveer op dezelfde wijze motiveert, niet vereenigen.

De Heer VAN SJPESTEIJN motiveert in het geheel niet, maar stelt zich tevreden met de mededeeling: »Maar hij (de Maarschalk VAN SAKSEN) had een ander plan opgevat, nl. om Bergen-op-Zoom in te nemen.»

Na de verovering van Staats-Vlaanderen was, zooals wij weten, de Generaal VON LÖWENTHAL op Antwerpen terugtrokken. In het begin van Juli bevond hij zich te Thienen, vermoedelijk tot bijstand van den Maarschalk, indien deze hem bij welslagen mocht noodig hebben. Met 26 bataljons, 26 eskadrons en eene reserve van 1200 man (1), begaf hij zich nu in eenen marsch naar Mechelen, hield daar twee rustdagen en vatte toen post tusschen Ekeren en Merxem, d. i. even ten noorden van Antwerpen.

In den nacht van 9 op 10 Juli werd door hem een detachement ter sterkte van 2 bataljons infanterie, 3 compagnieën grenadiers, benevens 200 volontairs, 200 dragonders, 4 houwitsers en 2 kanonnen afgezonden ter vermeestering van Zandvliet (2), een \pm 3 uren gaans van het kamp gelegen en van permanente werken (3) voorzien dorp.

Reeds den 12den Juli had de gedeputeerde te velde W. VAN HAREN (4) er

(1) Volgens de ordre de bataille van 6 Juli, te vinden in het *Journal du siège de Bergen-op-Zoom en 1747* redigé par un Lieutenant-Colonel Ingenieur volontaire de l'Armée des Asségeans, waren bij die macht ingedeeld vijf »Maréchaux de Camp» — een rang tusschen dien van »Lieutenant-Général» en »Brigadier» gelegen — en acht »Brigadiers», een rang onmiddellijk op dien van Kolonel volgende (zie o. a. de *Dictionnaire de l'Académie Française*).

Stelt men in het Fransche leger het bataljon op \pm 600 man, het eskadron op \pm 125 paarden, dan verkrijgt men voor LÖWENTHAL'S macht 20.050 man. Ook VAN HAREN spreekt in zijn brieven over 20.000 man.

Volgens genoemde ordre de bataille bestond de reserve van 1200 man uit één regiment »Bretons volontairs», zijnde een »troupe légère dont la moitié est montée et l'autre sert à pied.» Het was vermoedelijk in twee bataljons ingedeeld en stond onder den Brigadier KERMELEC.

(2) Volgens den Heer VAN SIJPESTEIJN zou de Generaal VON LÖWENTHAL »met versnelde marschen reeds den 9den Juli voor het dorp Zandvliet zijn gekomen» (bladz. 112).

Nemen wij in aanmerking, dat de afstand tusschen Thienen en Mechelen \pm 45 KM. is en de generaal dezen afstand in één marsch heeft afgelegd, dan moet worden erkend, dat dit een flinke marsch is. Nu volgen evenwel twee rustdagen en wordt vervolgens post gevat een klein uur ten noorden van Antwerpen, d. i. \pm 30 KM. van Mechelen. Daar wordt een *detachement* naar het \pm 15 KM. verder noordwaarts gelegen dorp Zandvliet gezonden. Wij meenen derhalve te mogen beweren, dat de marsch van den Generaal VON LÖWENTHAL, in de eerste plaats niet versneld was — in 4 dagen \pm 75 KM. — en dat in de tweede plaats niet de geheele macht vóór genoemd dorp verscheen, hetgeen men uit de mededeeling van Jhr. VAN SIJPESTEIJN zou opmaken.

(3) Zandvliet was dus *niet*, wat men noemt in goeden staat van tegenweer gebracht (VAN SIJPESTEIJN, bladz. 112), hetgeen aan veld- of tijdelijke werken doet denken, maar er waren permanente werken. Volgens den in manuscript in het Archief der Genie (D. v. O.) aanwezigen atlas der GEBROEDERS HATTINGA was het dorp een groot gebastioneerd fort, waarvan het tracé op de in 1856 verkende stafkaart nog is te onderkennen.

(4) Het lid der Algemeene Staten, tevens gedeputeerde te velde, WILLEM VAN HAREN — broeder vanden meer bekenden ONNO ZWIER — wiens missives nog menigmaal hier tot bron zullen dienen, heeft door zijne activiteit, doortastendheid, helder inzicht en takt een goeden invloed uitgeoefend. Moge de betrekking, die hij op het tooneel des oorlogs bekleedde, weinig sympathiek zijn geweest, wij gelooven, dat hij niet anders dan in den geest van een goed opperbevelhebber handelde; maar aangezien er tot 12 Juli geen eenheid in de leiding was en na dien tijd wel een titularis optrad, maar deze zeker de qualificatie van goed niet verdiende, is hij het eigenlijk geweest, die alles regelde. Zijne brieven, hetzij aan haar Ho. Mo., hetzij aan den Griffier FÄGEL, zijn duidelijk, sober van stijl, veelomvattend en getuigen van een helder inzicht in den toestand, zooals o. a. kan blijken uit enkele strategische beschouwingen, die hij ter motiveering van door hem voorgestelde maatregelen den genoemden griffier schreef.

Dat de veldtocht zoo treurig eindigde, is zeker niet zijn schuld, daar hij haar Ho. Mo. nadrukkelijk en dikwijls waarschuwde, maar zij, noch de prins schenen te willen doortasten, toen het nog tijd was. BUSKEN HUET wijdt aan dezen man een hoofdstuk in zijn VIde deel der *Literarische Fantasiën en Kritieken*; daaruit blijkt o. v., dat hij »de lage stand der Nederlandsche letteren in de tweede

bij haar Ho. Mo. op aangedrongen Zandvliet te doen bezetten, daar anders de forten aan de Schelde »eensklaps» weg zouden zijn, zonder dat het »overwinnen van de Schelde» een man aan den vijand behoefde te kosten, terwijl het ligt te begrijpen zou zijn, hoe het in dat geval met Bergen-op-Zoom zou gaan. Tevens meldde hij, dat met zooveel ijver aan de versterkingen van het dorp werd gewerkt, dat het »eergisteren» reeds buiten »insulte» was en in het laatst van deze week niet meer genomen zou kunnen worden, zonder een belegering te kosten. Hij achtte 1000 man bezetting voldoende, waarvan reeds 300 man door hem uit Bergen-op-Zoom daarheen waren gezonden, aangezien er kans bestond, dat de zich met ongeveer 10 bataljons en een 16-tal eskadrons te Westweezel bevindende Prins VAN SAKSEN HILDBURGHAUSEN weldra zou opbreken, en dientengevolge noch de Schelde-forten, noch Zandvliet meer door dezen gedekt zouden kunnen worden.

In genoemd dorp bevonden zich 6 ijzeren 4-ponders »in staat van schieten en 2 andere uit FREDERIK HENDERIK, »om parade en geraas te maken en daar men geen kogel op durft zetten» (1). Daar den 19den Juni een »partij» Franschen zich reeds van het dorp Stabroek, een uur zuidwaarts van Zandvliet gelegen, hadden meester gemaakt, had VAN HAREN den Heer SNOUCKART, commandant van het kleine detachement in laatstgenoemd dorp last gegeven, om, in geval van aanval, op FREDERIK HENDERIK terug te trekken (1). Dit was juist gezien, daar zulk een kleine macht, zich niet kunnende handhaven, zeer waarschijnlijk verloren zou zijn geweest.

Bovendien scheen men te vreezen, dat »het land van Goes» van de zijde van Zandvliet te voet bereikt zou kunnen worden. Uit eene verkenning, door VAN HAREN met den Admiraal SCHRIJVER ter zake gedaan, was gebleken, dat wel »eenige wynige persoonen, exactelyk onderrigt van alle de plaatsen en passagien, van de eene wal na de andere zouden kunnen overgaan, maar dat het nog apparent nog mogelyk was, zulks in het werk te stellen met een corps Troupes van eenig belang en attentie, laat staan met artillerye, soodat men de vrees daarvoor gerust zou kunnen laten vaaren.»

Aan de mogelijkheid met de zich in Zeeland bevindende uitleggers de Fransche schepen te keeren, indien deze mochten besluiten op die wijze te naderen, werd door VAN HAREN getwijfeld. Had de vijand zich dan eens meester gemaakt van de Schelde-forten, dan zou hij tot Tholen en verder kunnen doordringen en zodoende de gemeenschap tusschen Holland en Zeeland afsnijden (2).

helst der 18de eeuw in aanmerking genomen, onwillekeurig den indruk van een adelaar maakt». Hij was in 1707 geboren, in 1747 dus in de volle kracht van den mannelijken leeftijd. Zijn huiselijk leven was, wel eenigszins door eigen schuld, eene aaneenschakeling van ellenden. Hij werd later ambassadeur der Vereenigde Provinciën te Brussel en mengde zich toen, het leven moe, den giftbeker.

(1) Missive VAN HAREN, dd. 12 Juny 1747, aan haar Ho. Mo. (Rijksarchief.)

(2) Ibid. dd. 26 Juny 1747, aan den Griffier FAGEL. (a. v.)

Daar de Franschen evenwel zulk een tocht niet zouden ondernemen, »enkel met een Transport te Water,» was dit een reden te meer om hen te beletten, de expeditie met een »corps te lande te souteneeren.» VAN HAREN voegt er de gulden woorden bij: »maar ik agt dat men zig niet ter defensie behoort te armeeren op een onsekere gebeurtenis, maar *dat men in dat werk altyd op het ergste evenement bedagt moet zyn.*»

In Zandvliet was ondertusschen met zooveel ijver gewerkt, dat niettegenstaande »de geduurige allarmen, die de Franschen aan het klein garnisoen aldaar geeven, veel hebben geretardeerd,» geen overrompeling meer kon plaats hebben.

Den 24sten Juni deelde de Prins VAN SAKSEN HILDBURGHAUSEN aan VAN HAREN mede, dat door hem de last was ontvangen van Westwezel naar Zundert te marscheeren, er bijvoegende: »je prie donc Votre Excellence de songer pour Santvliet qui ne me paroît pas encore tout à fait en état pour soutenir un siège» (1).

En ofschoon dientengevolge door den gedeputeerde te velde in zijn missive van den 26sten d. a. v. weer om garnizoensvermeerdering werd verzocht, werd het 6 Juli voordat, tengevolge van de dreigende houding van den Generaal VON LÖWENTHAL, aan den Kolonel ROELANT VAN KINSCHOT de last werd verstrekt om zich met eenige, uit zes verschillende regimenten genomen detachementen, te zamen 500 man, uit Zuid-Beveland naar Zandvliet te begeven. De tocht werd in vijf schepen aanvaard, waarvan twee nog dien zelfden dag en de overige, door tegenwind opgehouden, eerst den 8sten Juli 's namiddags het dorp bereikten. Toen VAN KINSCHOT het commando van den Luitenant-Kolonel Baron VON SECKENDORF, den toenmaligen commandant, had overgenomen, stonden hem eene groote 800 man ter beschikking. Zandvliet was nog niet ten eenemale in staat van defensie gebracht, door de »continueele desertie der pioniers en het vertrek van de armee uit deese contreyen» (2). Denzelfden dag reeds had zich Fransche cavalerie vertoond; de nacht evenwel ging rustig voorbij, terwijl den volgenden dag een patrouille zelfs Stabroek onbezet had gevonden. Den 10den 's morgens om 7 uren evenwel, ontdekte men den vijand; »het volck was immmediaat geposteert» en men begon reeds met de twee batterijen »van de bastions Orange en Haaren te laten spelen,» toen omtrent 8 uur een Fransch officier als parlementair kwam mededeelen, dat hij met 3000 man de »avantgarde uitmaakte van 40.000 man (?) die berge op de zoom ginge beleegeren en nu den Kolonel uyt den naam van den Graeff VON LÖWENDAL tot overgave kwam sommeeren.» VAN KINSCHOT gaf ten antwoord, dat hij zich zou verdedigen. Een half uur later begonnen twee batterijen van 2 twaalfponders op het dorp te schieten, welk vuur dapper werd beant-

(1) Een afschrift van dezen brief werd door VAN HAREN aan den griffier gezonden, als bijlage bij zijne missive van 26 Juni 1747. (Rijksarchief.)

(2) Missive VAN HAREN aan haar Ho. Mo., dd. 41 Juli 1747. (a. v.)

woord. Niet zoodra had VAN KINSCHOT gemerkt, dat de vijand »sterk aantrok met over Ossendregt te marschen langs den zeedijk” om hem van achteren in te sluiten, of hij zond 200 man naar dien dijk om de coupures te verdedigen, die daar met het oog op eene mogelijke omtrekking waren gemaakt. Toen de Franschen evenwel een poging deden, om ook met twee schepen die coupures te omtrekken, hij hierdoor gevaar liep van zijn terugtochtsweg te worden afgesneden, twee nieuwe vijandelijke batterijen — één aan de zijde van Berendregt en één in den noordpolder — werden opgeworpen, een bombardement uit 6 à 7 mortieren door hem slechts met eenige handmortiertjes, waarvan nog verscheidene sprongen, kon worden beantwoord, in den namiddag kruit en lood sterk begonnen te verminderen, terwijl op een verzoek om munitie, tegen den avond uit Frederik Hendrik slechts 4 tonnen kruit en geen kogels werden ontvangen, aangezien men daarvoor naar Lillo moest zenden, werd, na gehouden krijgsraad, besloten terug te trekken: aangezien dit thans nog veilig kon geschieden en aan den commandant door VAN HAREN was opgedragen te retireeren, indien de vijand met groote overmacht mocht aanvallen. De avond was reeds gevallen, vele huizen waren beschadigd of in brand geschoten, toen om half tien in goede orde met de op karren geladen bagage de terugtocht werd aanvaard. Ten 11 uur werd Frederik Hendrik bereikt en aldaar de geleende munitie teruggegeven; den volgenden dag kwam het detachement per schip te Bergen-op-Zoom aan (1).

Den 10den Juli reeds, den dag dus waarop Zandvliet werd aangevallen, begaf VON LÖWENTHAL zich in twee colonnes op marsch. Daar Zandvliet niet vóór half tien werd ontruimd, was het waarschijnlijk vrij laat, toen hij dien dag Ossendrecht bereikte. Na door slecht weer den 11den te zijn opgehouden, werd den 12den, wederom in twee colonnes, op marsch gegaan, Bergen-op-Zoom bereikt en eene opstelling gekozen tusschen de Schelde en de later nader te beschouwen inundatie van de Zoom, met den rug naar de stad. De *rechtervleugel* stond dicht bij den Kraaijberg achter (ten noorden van) de Molenbeek, tot ongeveer bij Groot Molenbeek op het daar aanwezige hooge terrein, het *centrum* vandaar tot ter hoogte van Klavervelden aan de Balsche straat, na ongeveer 400 M. ten westen van Molenzicht noordwaarts omgebogen te zijn, de *linkervleugel* tot bij het kerkhof tusschen paal 34 en 35 van den tegenwoordigen straatweg naar Wouw, terwijl het artilleriepark geplaatst was achter den rechtervleugel, een weinig ten oosten van *Het Nieuwe Dorp*. Daar de inundatie vóórlangs de eveneens later te beschouwen linie tot aan de Bleek liep, was de linkervleugel vrij goed gedekt.

Er was dus ongeveer 1300 M. vóór (ten zuiden van) Borgvliet stelling genomen, front buitenwaarts (2).

(1) Rapport van den Kolonel v. KINSCHOT aan haar Ho. Mo. dd. 12 Juli 1747, te vinden in het register der secreete *Brieven, Memorien en Bijlagen*, ingekomen in 1747, 1ste deel. (Rijksarchief.)

(2) *Journal du siège de Bergen-op-Zoom en 1747* rédigée par un Lieutenant-Colonel Ingenieur

De troepen lagen hierdoor op de hooge gronden en heuvels bij genoemde plaatsen, terwijl zij zich bij Borgvliet noodwendig op de hoogte achter (ten noorden van) dat dorp, d. i. nog geen 1000 M. van de vesting, hadden moeten opstellen. De tegenwoordige Augusta-polder bestond in die dagen nog niet, maar daar ter plaatse waren slikken aanwezig, zijnde bij hoog water onderlopend terrein. De kustlijn liep dientengevolge langs den zuidrand van Borgvliet, de hoogtenrij ten oosten van den genoemden polder en den Kraaijberg.

Vijf eskadrons bevonden zich bij Moerstraten, terwijl Wouw, het hoofdkwartier (1), bezet werd door de Bretonsche vrijwilligers. Zandvliet kreeg een bezetting van 1 bataljon, 200 infanteristen en 300 paarden, met last om in vereeniging met den Marechal de Camp d'HEZONVILLE, die te Antwerpen het bevel voerde, de forten Lillo, Liefkenshoek en Frederik Hendrik in te sluiten. Bovendien werden bij Doel en op den dijk tusschen Zandvliet en laatstgenoemd fort batterijen gebouwd, om aan vijandelijke vaartuigen te beletten, deze forten te ondersteunen.

Den 17den en den 18den kwamen de brigades de Tourraine en de Custine (7 bataljons) uit het leger van den Maarschalk ter versterking aan. Zij werden, in aansluiting met genoemde opstelling, op den linkervleugel langs de Zoom geplaatst (A A), terwijl den 22sten d. a. v. opnieuw eene vermeerdering, en wel van 4 bataljons, plaats vond.

Daar het noodig is, bij het volgen van den loop der gebeurtenissen, op de hoogte te zijn van de sterkte der Fransche troepen, zullen wij hieronder een uittreksel laten volgen van de in het Journaal opgenomen ordres de bataille, dd. resp. 5 Augustus en 15 September, met eene opgave der op verschillende data ontvangen versterkingen. Hierdoor wordt het overzicht gemakkelijker en is het onnoodig hierop later terug te komen.

Volgens de eerstgenoemde zal het Fransche leger den 5den Augustus sterk geweest zijn:

aan hoofdmacht	32 bataljons	en	37 eskadrons.
» reserve	15	»	» 24 »

Totaal 47 bataljons en 61 eskadrons.

Volgens den aangenomen maatstaf kunnen dit \pm 36.000 man geweest zijn.

(EGGERS) volontair de l'Armée des Asségeans. De opstelling der troepen is op de aan dat werk toegevoegde "carte exacte" (schaal 1: 17.541) aangegeven. Daar evenwel het topographisch gedeelte op die kaart zeer karig is behandeld, hebben wij door vergelijking met de chromo-topographische kaart op 1: 25.000, hierbij uitgaande van eenige op beide voorkomende vaste punten, zooals sailant van bastions, enz., de juiste ligging van eenige gehuchten en hofsteden op de eerstgenoemde bepaald en zijn wij op die wijze tot de in den tekst genoemde opstelling gekomen.

(1) Omtrent von LÖWENTHAL's hoofdkwartier hebben wij geen juiste gegevens kunnen vinden. Het schijnt evenwel, dat Wouw, d. w. z. het kasteel van dien naam, eerst later door den generaal werd bewoond, maar deze in den beginne het voor dit doel beter gelegen Molenbeek — hetzij dan Groot- of Klein Molenbeek — had uitgekozen. Hoe dit ook zij, in elk geval moest Wouw worden bezet.

De geleden verliezen in aanmerking genomen, had er dus aanzienlijke toevoer plaats gehad.

De opstelling was intusschen voor een gedeelte enigszins gewijzigd. Den 22sten Juli 's morgens in de vroege was de Hertog DE CHEVREUSE, maréchal de camp, met de langs de Zoom op den linkervleugel geplaatste brigades de Custine en de Tourraine, het bataljon de Rochefort en vijf eskadrons noordwaarts gezonden tot een aanval op fort Rovers. Hij had zich daartoe op de Herelsche heide gelegerd (B B) (1).

Later (waarschijnlijk 5 Augustus) werd de brigade de Tourraine met het bataljon de Rochefort verder noordwaarts — bij Moerstraten — (1) gelegerd, alwaar zich ook 10 eskadrons cavalerie bevonden.

Op dien zelfden datum (5 Augustus) werd de brigade Montboissier, sterk 3 bataljons, naar Wouw gezonden, ter versterking van de aldaar gelegerde Bretonsche vrijwilligers.

Uit de *ordre de bataille van 15 September* blijkt, dat op dien dag aanwezig waren :

In eerste linie (hoofdmacht)	± 39 bataljons en ± 35 eskadrons.
In tweede linie	13 » » 8 » »
In reserve (waaronder ook gerekend worden de 8 bataljons onder den Hertog DE CHEVREUSE tegenover fort Rovers)	16 » » 10 » »
Bovendien nog zonder vermelding van sterkte aanwezige loopgraafwachters	± 4 » »
Totaal	± 72 bataljons en ± 53 eskadrons of ± 50.400 man.

Daarenboven waren nog gedetacheerd te :

Zandvliet	4 bataljons.
Stabrok	4 eskadrons.
Ekeren	3 bataljons en 10 eskadrons.
Hovel (2)	De Bretonsche vrijwilligers.
Antwerpen	8 bataljons.
Herenthals	12 bataljons en 12 eskadrons.
Totaal	27 bataljons en 26 eskadrons

en vermoedelijk 2 bataljons Bretonsche vrijwilligers, voor de helft te voet en voor de helft bereden, of ± 21.000 man, zoodat de *geheele* macht, welke — hoewel niet vereenigd — den 15den September onder de bevelen van den Generaal VON LÖWENTHAL stond, ± 71.400 man sterk kan zijn geweest.

Daar het evenwel zeer waarschijnlijk is, dat de meeste bataljons en eskadrons, en wel in de eerste plaats die, welke vóór de vesting lagen, door de

(1) Zie noot (2), bladz. 114.

(2) Vermoedelijk Hove, ruim 1½ uur gaans ten zuidoosten van Antwerpen.

geleden verliezen niet de tot maatstaf aangenomen sterkte hadden, zal het Fransche leger omstreeks zestigduizend man sterk zijn geweest.

Het journaal teekent nauwkeurig de aankomst der versterkingen aan (1).

Zoo kwamen *den 12den Augustus*: 1 brigade cavalerie, 1 regiment dragonders, 4 bataljons infanterie en 2 compagnieën mineurs;

een dag later: ééne ingenieur-brigade;

den 29sten Augustus: 1 brigade cavalerie en 4 regimenten infanterie. Deze laatste stonden onder de bevelen van den Maréchal de camp DE COURTEN, die met 2 brigades cavalerie en 5 regimenten infanterie door den Maarschalk VAN SAKSEN was afgezonden om den Generaal DE CHANCLOS — wiens tocht later zal worden medegedeeld — in het oog te houden; den 22sten Augustus te Herck en Lewe gekomen, was hij, na 1 brigade cavalerie en 1 regiment infanterie te Ekeren te hebben gelaten, met genoemde macht op voormelden datum in het kamp vóór Bergen-op-Zoom gekomen;

den 31sten Augustus: twee, eveneens door den maarschalk afgezonden brigades infanterie. Zij hadden oorspronkelijk een gelijklopende opdracht als de vorigen, waren evenwel later afgezonden.

Verder hadden eenige troepenverplaatsingen, detacheringen en aflossingen plaats gehad. Zoo werd den 10den September het grenadierregiment de Chabillant, bestaande uit 2 bataljons, naar Wouw gezonden, ter vervanging van de Bretonsche vrijwilligers, welke eerst op Ekeren en vermoedelijk later op Hovel werden gedirigeerd.

Ook schijnt Huybergen tijdelijk bezet te zijn geweest.

O. J. A. SCHWARZ.

(Wordt vervolgd.)

(1) Daar wordt evenwel geen gewag gemaakt van de 5000 man, welke volgens den Heer van Sijpesteijn (bladz. 130) twee dagen vóór den 15den September zouden zijn aangekomen.

EEN BLIK IN HET VERLEDEN.

Een der verdienstelijke mannen, waarop Nederland met recht trotsch kan wezen, trad, hoewel hij advocaat was, als Groningensch schutter in 1831 vrijwillig in de gelederen. De Luitenant-Kolonel BIMMER, commandant dier schutters, sneuvelde vóór Hasselt. De schutter Mr. J. J. CREMERS, het lijk van den gevallen chef niet in handen der vijanden willende laten, haalt onder het vuur der Belgen een kruiwagen uit een nabijgelegen huis en brengt daarmee den Overste bij de zijnen terug. Dit moedig gedrag werd met de Militaire Willemsorde beloond. Was gedurende zijne korte militaire loopbaan genoemde schutter een sieraad voor zijne omgeving, later was hij dit niet minder, toen hij als notaris, lid der Eerste Kamer der Staten-Generaal, enz. werkzaam was. Zij, die over zijn verdienstelijk leven meer willen lezen, verwijzen wij naar de dagbladen en tijdschriften, die op of kort na den 5den Maart 1882, woorden van waardeering en erkentelijkheid spraken, toen Mr. J. J. CREMERS werd ter ruste gebracht. Dit inleidend woord zijn wij aan de nagedachtenis van hem verschuldigd, wiens echtgenoot ons een belangrijk militair handboek (1) ten geschenke gaf, waarvan eene korte beschrijving, naar wij hopen, aan de lezers van *De Militaire Spectator* niet onwelkom zal zijn.

Dit boek zag in 1555 het licht en noemt ALEXANDER WEISSENHORN te Ingolstadt als uitgever. Door den inhoud van het titelblad maakt men kennis met den schrijver LIENHART FRÖNSPERGERN en verneemt men wat een Militair handboek vóór 340 jaren al bevatte:

Fünff (2) Bücher von Kriegsz Regiment und Ordnung, wie sich ein yeder Kriegszman inn seinem Ampt und bevelch halten soll, und was zu anfang eines kriegs zuerwegen vund zu betrachten sey auch von allerley Bevelch und ämpter, vom höchsten bisz auff das niderst, was eines yeden Herren

(1) Aangezien dit boek noch in de Koninklijke Bibliotheek, noch, naar men ons mededeelt, in de militaire bibliotheken aanwezig is, heeft de bespreking hier plaats.

(2) Ter wille der eigenaardigheid, alsmede omdat vele woorden ook in het Duitsch niet meer bestaan, is, waar oud-Duitsch werd gebruikt, dit onveranderd weergegeven.

oder Pottentaten, als General, Oberster, Kriegsräth, Musterherren, Commissarien, Pfennigmeister, Obersten Feldtprofosz, Profandt- und Quartiermeister, deszgleichen Herold, Schreiber, u. s. w.; und wz in ein Zeughaus gehört zu einem Feldzug zugebraucht. Item was die Arckelleij, Munitie belangt, wie man das Geschütz, Kuglen, Pulffer und Reiszwägen in gütterordnung eins auffs ander gefürt werden soll. Von dem Reiszigen zeug, Füs- volck, und iren ämptern, Artickelsbrieff, und wie Schlachtordnungen zu Rosz und Fusz gemacht werden. Item von Belagerungen in Besatzungen der Stett, Schlosser, Märckten und Bergheuszern, und wie man die Feürkuglen bereitten, werffen und schiessen soll. Mit schönen Figuren, Alles getreulich und eigentlich in funff Bücher verfaszt unnd an tag geben, durch LIENHART FRÖNSPERGERN."

Men ziet, het is geen kleinigheid. Het boek, in perkament vervat, doet, wat het uiterlijk aangaat, meer aan een Statenbijbel dan aan de »Ordnung enz. von Kriegsz Regiment" denken. De gravures en vignetten zijn sierlijk. De voorrede van het eerste deel begint met te herinneren, dat de Almachtig, eeuwig goede God, die den Vader van den vrede wordt genoemd, bevelen heeft het zwaard ten goede te gebruiken, door het kwaad te weren. Dat Paulus tot de Romeinen zeide, dat ieder man tot vechten in staat moest zijn, daarbij tevens aan de overheid gehoorzaam en onderdanig. Dat men die overheid moet vreezen en eeren, omdat zij het zwaard draagt tot vrees van den booze en tot heil van den vrome. Daarom wordt op straffe der eeuwige verdoemenis verboden de overheid te weerstreven. Door haar te verachten gaan tucht en eerbaarheid verloren, worden eendracht en vrede verbroken en ontstaan kommer, jammer, tweedracht, oproer en oorlog, tot groot nadeel voor land en bewoners.

De voorrede van het tweede deel (deze en volgende voorredenen staan niet afzonderlijk vóór ieder deel, maar volgen op elkaar) herinnert, wat de kerkvaders over de plichten der Overheid jegens den mindere geleerd hebben. De meerdere mag de bevelen, door God gegeven, niet misbruiken door kwaad, toornig, hoovaardig en tiranniek tegen zijn onderhoorigen te zijn; hij moet zich bewust zijn van ook te kunnen sterven.

De voorrede van het derde deel wijst op de noodzakelijkheid van soms den krijg te moeten voeren. Zij geeft onder meer als voorbeeld, dat ABRAHAM, tot ontzet van zijn broeder LOTH, met 318 knechten, die allen in zijn huis geboren waren, zijn broeder met have, vrouwen en volk verlost, enz.

In de voorrede van het vierde deel wordt gezegd, dat het goed en nuttig is om na te gaan, of er ook voorbeelden van oorlogen of handelingen van krijgsknechten in het Nieuwe Testament voorkomen. God toch had na den zondvloed zoo duidelijk tot de menschen gezegd: De mensch, die bloed vergiet, diens bloed zal ook vergoten worden. Voorbeelden van allerlei aard moeten dit bewijzen; er zijn er echter ook onder, die dit bewijs niet geven.

Zoo verhaalt hier bijv. de Schrijver, dat Keizer LICUNUS 320 j. n. C. 40 soldaten naakt deed uitkleeden, naar een bevroren meer liet brengen, ze op het ijs joeg en hen daar liet doodvriezen. Zij hadden nl. het Christelijk geloof omhelsd en wilden dit niet afzweren. In het vijfde deel vervolgt de Schrijver zijn voorbeelden, om met een »Argument der Vorred" te besluiten.

Hierin wordt geresumeerd, wat in de 5 voorredenen voorkomt.

Op bladz. 1 leest men :

Was einem Herren so Krieg fürnehmen wil, am notturfftigsten zu betrachten und zuerwegen gepürt.

Alvorens den krijg te voeren, moet »de Heer" wel bedenken, welke gevolgen de oorlog kan hebben. Hij moet nagaan, of door het zwaard het recht ook geschonden wordt. Hij moet zich herinneren, dat vele onschuldigen weduwen en weezen zullen worden en daardoor de Almachtige God vertoornd kan worden ; dat eeuwige pijnen en straffen daarvoor moeten geleden worden en dat het christelijker is onrecht te lijden, dan onbillijk geweld te plegen. Aan een voorzichtig, oorlogvoerend vorst is de macht van den vijand bekend. Hij weet, welke steden en kasteelen hij te veroveren heeft; hem is bekend, met hoeveel en met welk geschut hij te doen zal krijgen, om daarnaar zijne krijsuitrusting te kunnen regelen. Hij weet verder, hoe de handel benadeeld kan worden. Hij zal zich in verbinding stellen met vertrouwde en beproefde lieden, die hij tot aanvoerders als anderszins gebruiken kan. Hij zorgt van artillerie en munitie voorzien te zijn, waaronder paarden en voertuigen behooren. Hij onderzoekt, welke proviand hij noodig heeft en wat hij hiervan bij den vijand vinden kan. Hij zal op materialen rekenen, waarmede hij, zoowel te paard als te voet, over stroomen kan komen. Wanneer het krijsvolk in eigen land onvoldoende is, zoekt hij versterking door in andere vorstendommen, heerlijkheden of natiën soldaten te werven. Het is ook goed, dat, zoo een Heer oorlog moet voeren, hij zich andere Vorsten, Heeren en Potentaten tot bondgenooten kiest. En zoo hij dat alles overwogen heeft, berekent hij, hoeveel geld hij voor den krijg noodig zal hebben en hoe lang deze vermoedelijk duren kan, opdat hij geen vergeefs werk verrichte en men ten slotte een nadeeligen vrede zou moeten sluiten. Is de oorlog nu onvermijdelijk, dan begint men hem onder aanroeping van den Almachtige.

Das erst Buch, von Staatordnung, Ampt und Bevelch desz General Obersten und auch andern Bevelchsleucten

Zoo »de Heer" niet zelf het opperbevel wil of kan aanvaarden, moet hij een bevelhebber aanwijzen. Deze moet zoo mogelijk een dapper, rijk en vermogend edelman van hooge geboorte zijn, bij zijn vijandelijke evenhoortigen gevreesd en tevens in aanzien. Zulk een »Obersten General Hauptman" moet geduld hebben om te werken; moet hij dit met ridders doen, dan moet hij het laatst moe zijn. Hij moet vlug en bevattelijk van begrip zijn en alle zaken, zoo snel als de vogel vliegt, kunnen begrijpen en doorgronden.

Hij moet zeer geslepen zijn en van alle gewone en toevallige omstandigheden partij kunnen trekken. Hij mag niets gering achten of in den wind slaan. Hij mag niet te oud noch te jong zijn; ouden zijn zwak van lichaam en geest; jongen te onbedreven en lichtvaardig. De middelbare leeftijd is te verkiezen; deze brengt verstand, kracht en sterkte met zich. De »Oberster Hauptman» moet over veel zeggingskracht kunnen beschikken, veel gelezen hebben en nog veel lezen, bijzonder in *Tito Livio*, hoe de Ouden en Romeinen met eere vochten. Hierdoor wordt hem het nuttige van vele krijgczaken duidelijk en leert hij het krijgsvolk nu eens vermanen en troosten, dan waarschuwen en straffen. Hij moet verder achtenswaardig en dapper zijn. Niet omdat hij rijk is, mag hij gekozen, evenmin omdat hij arm is, versmaad worden; alleen op geschiktheid en vroomheid moet men letten. Is nu de »General Oberst» aangewezen, dan moet deze minzaam zijn en zoo dit gewenscht wordt, een ieder persoonlijk tot zich toelaten; hij zal zich dan niet hardvochtig, noch bitter toonen, daar hem dit bij het krijgsvolk in ongenade brengt. Alsnu deelt de Schrijver mede, dat de »General Oberst Hauptman», evenals de andere krijgslieden, per maand bezoldigd worden en dat die bezoldiging *N* gulden bedraagt. Hij zal *N* »Travanten» houden, die hij kiest uit eenvoudige soldaten en dienaren en aan wie hij dubbele soldij moet geven. Verder moet hij te zijner beschikking hebben: een luitenant, een schrijver, in vreemde landen een kapelaan, een kok en eene keukenmeid. Voor alle betrekkingen geeft de bevelhebber de aanstelling schriftelijk. Daarop bespreekt de Schrijver *Kriegsrath und Musterherrn* en zegt hij, dat bij groote troepen de hierbedoelde personen niet anders te doen hebben, dan het krijgsvolk vlijtig en getrouw te monstereu. Het moeten in den krijg en andere zaken te vertrouwen, eerlijke lieden zijn, met wie de »General Obersten» desgevorderd tot 's vijands nadeel kan beraadslagen. Zij moeten een boerenknecht van een soldaat kunnen onderscheiden; zij moeten het krijgsvolk monstereu en na de monstering bij het uitbetalen zijn. Zij moeten verstand van geldzaken hebben en daardoor voorkomen, dat snoode handelingen van »Hauptleuten» aan vorst en volk nadeelig zijn. Na de monstering van een »Fandlin», zullen zij de namen met luider stem doen uitroepen, deze opschrijven in een register en daarvan een afschrift bewaren. Een ander afschrift moet aan den »Pfennigmeyster» gegeven worden, die het noodige betaalt en bij de eerstvolgende monstering de appellijst bij zich heeft. Hun eed is een resumé van al hun plichten.

De *Pfennigmeyster* moet niet alleen een geschikt, denkend schrijver en rekenaar zijn, maar ook dapper en ervaren in oorlogshandelingen. Hij moet een vlug, practisch, eerlijk man zijn. Daartoe is het wenschelijk, dat hij goed van geloof is en om zijne verdiensten bekend staat. Aan zijn eed is toegevoegd, dat hij het geld van den vorst met trouw en eerlijkheid bewaren moet en dat hij van de ontvangsten en uitgaven een goede, eerlijke, ordelijke, nauwgezette en gespecificeerde rekening zal aanhouden. Hij heeft

»Trabanten” tot zijne beschikking en zooveel schrijvers, als de nood dit gebiedt. Deze laatsten zweren den vorst trouw en zijn den »Pfennigmeyster” niets verplicht.

Van het *Profandmeysters Ampt*.

Wanneer men een grooten veldtocht wil ondernemen, inzonderheid in een vreemd land, waar men geen proviand vindt, dan moet men overwegen, vanwaar men koren, haver, meel, brood, vleesch en alles, wat de vorst tot onderhoud van volk en paarden noodig heeft, zal krijgen. Daartoe is het goed, dat men tijdig weet, met welke krachten men te voet en te paard te velde zal verschijnen en hoelang de veldtocht vermoedelijk duren zal. De hoofd- »Profandmeijster” is niet bij het leger. Hij verzamelt het noodige achterwaarts daarvan, en zendt het te land of te water naar zijn collega, die bij het leger is.

Wanneer de troep op goed geluk, dan hier en dan daar trekt, wordt er voor den »Profandmeijster” geen voorschrift gegeven. Zijn eed is eene opsomming zijner werkzaamheden. Omdat hij met vele groote Heeren, Steden en Landen in onderhandeling kan moeten treden, moet hij tot den gegoeden stand behooren en achting verdienen; slechte lieden en kinderen, komen — zooals wel eens gemeend wordt — hiervoor dus niet in aanmerking.

Van den *Obersten Feldtprofoszen*.

Deze moet zich in de nabijheid van den »General Obersten” ophouden. Men benoemt tot dit ambt oude, ervaren, dappere, welbekende en goed bespraakte mannen, die vele jaren onder het krijgsvolk doorbrachten, veel ondervonden en veel betrekkingen bekleed hebben, die den krijgsheer kunnen inlichten en bij het krijgsvolk gunstig bekend staan. Voor ieder regiment is een *Profoszen* noodig.

Van den *Heroldt*.

De »Heroldt” is bij den »General Obersten.” Wanneer deze iets aan het veldleger wil doen weten, mededeelen, gebieden of verbieden, moet de »Heroldt” dit doen. Over zijn gewone kleeding draagt hij een zijden levitenrok en hij heeft een trompetter bij zich. Na stilte te hebben doen blazen, roept de »Heroldt” het bevel, met luider stemme, uit. Hij moet daarom een fijne, heldere, goede en klankvolle stem hebben. Hij doet een eed voor die zaken, waarvoor hij is aangenomen.

Van den *General Obersten Schreijber*.

Deze moet niet alleen kunnen schrijven en lezen, maar ook van het rekenen veel verstand hebben, brieven kunnen stellen, mondeling en schriftelijk zich voegzaam weten uit te drukken en bekend zijn met de titels van Heeren en Potentaten. Verder moet hij weten, wat men aan iederen stand in woorden, werken of geschriften verschuldigd is. Hij moet aantekening houden van wat door den »General Obersten” of den krijgsvaad in het geheim behandeld is, onverschillig of dit vriend of vijand geldt. Hij moet van den »Pfennigmeyster” afschriften ontvangen van zijne registers, opdat de opper-

bevelhebber steeds wete, hoe sterk hij aan voetvolk, paarden en artillerie is. Verder houdt hij aanteekening van alles, wat maar van eenig belang is en bewaart hij ontvangen brieven, ten einde dwaling, spanning, verwarring en tweedracht te voorkomen.

Empter so under kein Regiment allein under den General Obersten gehörig.

Hier volgen onder allerlei namen een reeks van betrekkingen. Hare functiën worden kortelijk besproken. Daarna volgt eene opsomming van wat er in een tuighuis aan geschut, munitie, enz. aanwezig moet zijn. Men vindt er o. a. een Matzicana, die een ijzeren kogel van honderd pond schiet en gebruikt wordt tot het doen instorten van muren; een Kana, die een kogel van 75 pond; een Duplicana (bijgenaamd de nachtegaal of zangvogel), die een 50-pondskogel schiet; verder Quartans, Trackanas, Falchanaas, orgelgeschut enz. Bovendien moet er salpeter, zwavel en houtskool voorhanden zijn, om spoedig buskruit te kunnen vervaardigen. Kogels tot allerhande doeleinden. Verwisselstukken om gebroken raderen van kanonnen en laden van geweren te kunnen vervangen. Harnachementen voor paard en man; handwapens van allerlei aard en strekking. Eene brug met bijbehorende wagens, hout, touw, spijkers enz. Trommen en trompetten; schanskorven; toestellen om veroverd geschut onbruikbaar te maken; in één woord, men kan zich bijna niets denken, of het moet in het tuighuis aanwezig zijn. Hierna volgt eene berekening van wat men aan ijzeren en looden kogels en kruit voor het geschut noodig kan hebben. Van den zingenden Nachtegaal wordt b. v. gezegd, dat voor duizend schoten, 25000 pond buskruit noodig zijn.

Aangezien men niet steeds ijzeren kogels kan verkrijgen, moet er overal, doch inzonderheid in het tuighuis, eene groote hoeveelheid lood aanwezig zijn, opdat men daarvan te allen tijde de benoodigde projectielen kan gieten.

Das ander Buch, von bericht und anzeijung, was die Arckelleij und Munition betrifft.

Ofschoon, zegt de Schrijver, men eigenlijk niet beschrijven noch mededeelen kan, de soort en de hoeveelheid der vuurmonden, die het leger te velde moet medevoeren, omdat dit afhankelijk is van het voornemen van den bevelhebber en diens kriegsraad, zoo is men in deze toch gebonden door zijne eigen sterkte en die van den vijand.

Bij het belegeren van sloten of steden in het eigen land, levert dit geen bezwaar. Het medevoeren van zwaar geschut gaat met veel kosten gepaard en het belemmert bovendien de bewegingen der eigen troepen. Daarom kan hij geen juisten maatstaf voor de berekening aangeven, doch moet de Vorst met zijne hierin ervaren en kundige ondergeschikten in overleg treden. Evenmin kunnen vaste regels voor het gebruik van het geschut worden vastgesteld.

Weet men welk geschut en welke munitie men zal medevoeren, dan kan

gemakkelijk berekend worden, hoeveel menschen en paarden voor het vervoer noodig zijn en wat hun onderhoud gedurende eene maand zal bedragen.

Werft men voerlieden en voertuigen, dan blijven de eersten voor het onderhoud van de laatste aansprakelijk. Een voertuig, waarvóór twee paarden naast elkaar gespannen kunnen worden, verdient de voorkeur boven een, waar de paarden vóór elkaar moeten trekken. Daarop volgt eene beschrijving der voertuigen, welke men te velde behoeft; o. a. wagens, geschikt om sterke onderdeelen van bruggen te vervoeren. Deze voertuigen rijden vóór alle andere, opdat waterloopen, die niet te dempen, noch te doorwaden zijn, door middel van de brug spoedig kunnen worden overgetrokken. Verder een voertuig, voorzien van spek, olie enz. om te kunnen smeren; een wagen met zwavel, salpeter, harsen, houtskool enz., om vuurwerk te maken, enz. enz.

Van het *Zeugmeijsters Ampt*.

De »Oberst Feldtzeugmeijster» moet een goeden naam hebben en minstens van adel zijn. Zoo hij een goed verstand heeft, dan weet hij, wat men eischen kan. De onderbevelhebbers, die talrijk zijn, moeten hun dienst en werkkring kennen, niet alleen te velde maar ook vóór vestingen. Als eerste persoon onder den »Oberst Feldtzeugmeijster» wordt de Zeugmeijster genoemd, aan wien Büchzenmeijster, Schantzmeijster, Pfennigmeijster, Geschirrneister, Pulverhütter en Schneller zijn toegevoegd. Aan al deze functionarissen zijn een 25 bladzijden gewijd, waarin hun werkkring, hun toelagen en hun eed tot in de kleinste bijzonderheden beschreven worden. Zoo wordt o. m. van den »Schneller Zeügmeijster» gezegd, dat hij met 8 man belast is om de groote kanonnen van het eene voertuig op het andere te verplaatsen. Hebben zij daarbij nog hulp noodig, dan moeten er schanswerkers door den bevelvoerenden kapitein ter beschikking worden gesteld, waarvoor dan inzonderheid in aanmerking komen timmerlieden, sjouwers en dergelijken, die met het opnemen, dragen en neerleggen van zware lasten bekend zijn.

Het derde deel handelt over de cavalerie en begint met de opmerking: Aangezien eerlijke, hooggeboren en achtenswaardige lieden tot een regiment ruiters behooren, zooals: Vorsten, Heeren, Edelen en andere rechtschappen personen, die met merkbaar groote kosten moeten dienen, zoo is het niet meer dan billijk hun de eer te gunnen, om vóór het voetvolk besproken te worden. Als veldmaarschalk — dit schijnt toen de titel van den bevelhebber der cavalerie te zijn geweest — moet gekozen worden een adellijk, beroemd, kundig en welbespraakt man; — men kent dan dadelijk den Overste. — Volgens het kriegsrecht is hij na den »General Oberst» de eerste en voor-naamste in den kriegsraad. Hij zal het leger op voldoende afstand doen éclaïreeren, daartoe van hoog gelegen punten gebruik doen maken, enz. Zijn werkkring, eed, betaling enz. worden daarna aangegeven, waarin o. a. voorkomt, dat hij zooveel paarden mag houden, als hem goeddunkt.

Het commando van den ritmeester, luitenant, wachtmeester en vaandrig, evenals de door hen af te leggen eed, worden beschreven, om ten slotte

eenige regels aan den kapelaan en den trompetter te wijden. Van den kapelaan wordt o. a. gezegd: Het is niet kwaad bedacht, dat ieder ritmeester zijn eigen kapelaan heeft. Deze moet een geleerd, christelijk mensch zijn, die dagelijks Gods woord ten aanhoore der ruiters in het kwartier van den ritmeester verkondigt, tot vreeze Gods en der gerechtigheid. Christelijke tucht siert den krijgsmans even goed als een barvoeter monnik. Bovendien kan de kapelaan den sterfelijken mensch troosten en toespreken, wanneer hij doorschoten, doorstoken of ziek is. Hij heeft recht op de bezoldiging van een ruiter, benevens een betamelijk voordeel voor zijne moeite en arbeid tot het aankooopen van des ritmeesters mondbehoeften.

De trompetter moet een onbevreesd man zijn, geschikt en oprecht, en zich dag en nacht altijd in de nabijheid van den ritmeester ophouden. Hij moet zadelen, opstijgen, eten, alarm en er op inhouden kunnen blazen. Hij moet brieven of gevangenen aan den vijand kunnen overbrengen, of bezettingen kunnen opeischen. Hij moet daarom goed kunnen praten en zwijgen, naarmate dit noodig is. Hij ontvangt dubbele soldij.

Het vierde deel begint met den *Obersten aller Fuszknachten*. Evenals dit van den »General Obersten» en »Feldtmarschalck» gezegd is, moet de »Oberst der Fuszknacht» een eerlijk, aanzienlijk, voortreffelijk, handig, verstandig, in den krijg ervaren man zijn, die door het krijgsvolk gevreesd en daarbij in aanzien is; die van alle betrekkingen bij zijn regiment zooveel verstand heeft, dat hij de onbezette plaatsen goed weet aan te vullen en verder orde en tucht kan handhaven. Hij zal eene plaats aanwijzen, waar de werving moet geschieden en verstandige en ervaren kapiteins daarheen zenden. Nadat deze geworven hebben, vergeeft de Oberst de betrekkingen, laat daartoe door de voetknachten een kring vormen en deelt alsdan mede, wie proviand-, kwartier-, wachtmeester, provoostgeweldige, enz. zijn.

Daarna wordt een ieder in de registers ingeschreven. Komt de troep voor de eerste maal onder de wapens, dan laat de Oberst de vaandels voorkomen, rijdt langs de voetknachten en spreekt ze ongeveer aldus toe: »Goeden avond, lieve krijgsknachten en krijgslieden. Wij zijn bij elkaar gekomen, omdat onze Graaf en Heer dit noodig vindt, ter bescherming van zijn land en onderdanen, weduwen en weezen; daarom moet gij beloven en zweren onzen genadigen Vorst en Heer x maanden getrouw te dienen. De artikelbrief zal u nu worden voorgelezen.» Na dit voorlezen wordt trouw gezworen en spreekt de provoostgeweldige: »Alzoo, lieve landsknachten, daar ik tot uw provoostgeweldige ben aangesteld, zoo bid ik u getrouw na te komen, wat gij in den artikelbrief gezworen hebt, de krijgstucht in het Regiment te helpen handhaven en u te wachten voor spelen, elkaar bij den kraag te vatten, te schelden, te beleedigen enz., want daartegen zal ik waken.» Daarna spreekt de »Oberst» tot den »Fänderich»: »Gij zult zweren lijf en leven bij het vaandel te laten. Wordt gij in de hand geschoten, waarin gij het vaandel vast hebt, dan neemt gij het in de andere hand. Wordt ook deze

doorschoten, dan neemt gij het in den mond en laat het zoo wapperen. Gij zult uw vaandel nooit overgeven, op het uiterste van uw leven het om uw lichaam wikkelen en zoo sterven." Daarna deelt de kapitein zijn vaandeldrager en andere functionarissen in en wijst een ieder zijn werkring aan. Bij alarm snelt elk man naar zijn plaats. De Oberst rijdt alsdan rond, ziet alles na, zal het krijgsvolk toespreken, de bevreesden troosten en vermanen, de moedelozen berispen en bestraffen. Hij zal dan met de andere »Obersten" en krijgsraden beraadslagen, hoe men het krijgsvolk het voordeeligst zal aanvoeren, hetzij dat men den vijand afwacht of wel hem aangrijpt. De eed van den »Oberst," evenals de hem toegevoegde personen worden daarna door den Schrijver opgenoemd. Behalve een kapelaan, wordt hieronder ook een Luitenant aangetroffen, die den Oberst vervangt, als deze niet bij de hand is. Alsnu wordt de kapitein besproken en gezegd, dat ook deze een in den krijg ervaren en geoefend man moet zijn, die een aantal knechten kan medebrengen. Komt hij op de monsterplaats, dan laat hij een kring vormen, stelt zich als *de* kapitein voor, deelt mede dat hij tegelijkertijd kapitein en kameraad zal zijn, lief en leed zal deelen en zooveel mogelijk zal trachten goed te doen. Dan stelt hij den luitenant, schrijver, kapelaan en haarscheerder voor, die hiertoe in het midden van den kring plaats nemen. Hij zal dan de landsknechten vriendelijk aanspreken, door bijv. te zeggen: »Lieve landsknechten, omdat de Vorst dit noodig acht, treedt gij in functie. Daarom hoop ik, dat gij de plaats, die gij bezet, niet aan gunst dankt, maar haar met eere zult vervullen."

De *Feldtweijbel* vraagt daarna om een *Weijbel*, een *Fürer* en *Furier*. De knechten worden nu in rotten afgedeeld en *Rottmeijster* aangesteld. De kapitein blijft bij zijn *Fändlin*; in het bijzonder in 's vijands land is hij daar persoonlijk bij, vooral als dit op wacht is. De sterkte van een »*Fändlin*" moet niet meer dan 400 man zijn. Bij het uitbetalen der soldij wordt op 500 man gerekend. De voor 100 man te veel uitgetrokken soldij wordt onder goede en eerlijke gezellen, zooals edellieden en dubbelsoldijtrekkenden verdeeld. Onder de artikelen, waarin de »*Underhauptleut*" besproken worden, treft men aan, dat zij de overheid in alle billijke zaken moeten gehoorzamen. Na den werkring van den vaandeldrager en diens eed beschreven te hebben, wordt onder meer van den »*Feldtweijbel*" gezegd, dat hij den knechten moet leeren zich voor-, achter- en zijwaarts te bewegen, de spies te gebruiken en zich in het zwenken, marcheeren en halt houden te bekwamen. Van den haarscheerder wordt medegedeeld, dat het tot de taak van den kapitein behoort om een rechtschapen, kundig, ervaren, welgeoefend man tot haarscheerder te kiezen, omdat hij tevens als dokter dienst moet doen. Hij is dus niet alleen barbier en badknecht, maar tevens een eerlijk gezelschap, die sterven en lam worden voorkomen kan. Hij moet daarom van de noodige artsenijen en instrumenten voorzien zijn, waarover de kapitein inspectie houdt.

De barbier moet een handige knecht hebben. Hij zal zich bij den vaandeldrager ophouden, opdat een ieder weet, waar hij te vinden is. Met het oog op de zieken en gewonden moet hij in een huis zijn intrek nemen.

Hierna worden de functiën van allerlei bij het vendel behoorenden beschreven, zooals: pijpers, tamboers, rotmeesters enz., om verder de verplichtingen van den krijgsman of landsknecht mede te deelen. Zoodra deze door een Heer is aangenomen, en daarvoor geld ontving, heeft hij lijf en leven verkocht. Beveelt de Heer iets, dan moet hij vriendelijk gehoorzamen. Hij gaat, waar men hem gebruiken wil, hetzij tegenover vriend of vijand; te water of te land; in steden, bezettingen, sloten, vlekken, markgraafschappen en dorpen; in het leger of onder den blooten hemel; op marsch of op wacht, of in andere en dergelijke voorkomende toestanden. Is hem de artikelbrief voorgelezen, dan legt hij den eed af en kan dezen niet te niet doen. Wordt hij op schildwacht geplaatst, dan mag hij aan niemand dan aan »Oberster" of »Haupleüt" het geheim mededeelen. Een krijgsman moet zich inzonderheid voor zedeloosheid en dronkenschap wachten. Door deze ondeugden ontstaan roof, diefstal, spelen, liegen, bedriegen enz.; men moet er aan denken, dat gestolen goed niet gedijt en dat zij, die zich aan roof schuldig maken, geen natuurlijken dood sterven. Gelijk bekend is, worden zij doorschoten, doorstoken, doodgeslagen, gewurgd, onthoofd of gespiesd en »ofschoon ik niemands profeet wil zijn, zoo deel ik toch mede, dat ik het op onrechtmatige wijze verworven goed, op de hiergenoemde wijze weer zag verliezen." De krijgsman moet denken aan het: »wat gij niet wilt, dat u geschiedt, doe dat ook aan anderen niet." Wordt hij afgedankt, dan moet hij niet gaan bedelen, maar zijn vorig handwerk weer opvatten. Met een waarschuwend voorbeeld besluit de Schrijver: AURELIUS, de 30ste Keizer, die nog wel de christenen vervolgde, handhaafde dermate de krijgstuicht, dat hij een zijner soldaten, die tegen haar zin bij zijne herbergierster geslapen had, aan twee naar elkander gebogen boomen liet vastbinden en daarna aan stukken rukken. In 10 punten worden nog allerlei zedelijke plichten van den soldaat opgesomd, om daarna de rechtspraak te behandelen. De werkring van de Rechters, Schrijvers, Profoszen, Stockmeijsters en Steckenknecht wordt medegedeeld.

In den *Artikelbrief*, die daarna volgt, wordt voor bijna iedere, denkbare overtreding straf bedreigd en tevens de middelen aangegeven, hoe men in vele gevallen moet handelen, bijv.: de landsknechten moeten vrouwen in het kraambed, zwangere vrouwen, oude lieden, en andere geestelijke lieden met rust laten; zij zullen, op marsch zijnde, zich niet in kerken huisvesten, deze niet afbreken of ontwijden; zij moeten de godshuizen eeren, beschutten en beschermen, op straffe van lijf en leven. Wanneer een ruiter en een voetknecht te zamen in eenzelfde kwartier komen, moet de voetknecht voor den ruiter betamelijk plaats maken, opdat deze zijn paard kan onderbrengen, enz., enz. Hierop volgt de rechtspraak. Bij het regiment wordt door 12 kundige mannen recht-

gesproken; deze moeten zweeren voor God en het Heilige Evangelie, dat zij zullen oordeelen en rechtspreken: den arme als den rijke en den rijke als den arme; dat zij niet zullen denken aan vijandschap, bloedverwantschap, gunsten, giften, haat noch nijd, en door eerlijk in alle zaken te zijn, niet gevaarlijk worden. Zij zullen oordeelen over alles, voor zoover hun verstand reikt, en daarbij denken, dat de Almachtige God op den jongsten dag met de 12 heilige apostelen hun arme ziel zal richten. Onder de plichten van de rechters tegen over elkaar, komt o. a. voor, dat hij, die een ander in de rede valt, met een gulden beboet wordt.

Het 5de deel leert, hoe men sterkten bezet, verdedigt en aanvalt. Eene sterkte moet van voldoende geschut, munitie en proviand voorzien zijn, doch, omdat daaraan alles gelegen is, vooral ervaren en geoefende verdedigers hebben. Men moet om drink- en waschwater denken. Behalve wijn en bier moet er ook gerst, weit of hop zijn, opdat men bier kan brouwen. De soorten van levensmiddelen, evenals de geneesmiddelen voor de zieken, moeten voorhanden zijn. Alles, wat in een tuighuis behoort, moet er gevonden worden. Daarna passeeren alle personen, die in eene versterkte plaats eene betrekking kunnen bekleeden, de revue.

Men staat er verbaasd van, op welk eene zorgvuldige wijze in alles wordt voorzien en hoe onbewimpeld alles besproken wordt. Dat geldt bijv. voor de rubriek: *Weibb Personen*. Naaisters en helpsters, die voor het krijgsvolk hemden, beddegoed en lijnwaad kunnen maken, moeten aanwezig zijn. Evenzoo vrouwen, die zieken kunnen verplegen of er bij waken en die in de keuken en bij slaggers enz. dienst kunnen doen. Verder mogen vrouwen tot nooddrift van den man aanwezig zijn, waarbij evenwel gekrakeel en nijd moeten voorkomen worden. Vrouwen mogen vooral niet de sterkte verlaten. Bij het beschrijven der wachten binnen en buiten de sterkte wordt gezegd, dat geen der krijgsknechten weten mag, wanneer en waar hij op wacht komt. Hierdoor wordt het gevaar voor mouterij voorkomen. Bij de in of bij water gelegen sterkten zal men zwanen, wilde eendvogels, enz. houden; pauwen zijn zeer goede wachters; kikvorschen, zoolang zij zomers kwekken, geven 's nachts de zekerheid, dat er niemand in de nabijheid is; zwijgen zij, dat de wachters dan waakzaam zijn; zoo zij met gedruisch in het water plompen, kan men zeker wezen, dat er iets ongewoons voorvalt. Honden, zoo zij over dag bij de poorten zijn vastgelegd en 's nachts rondloopen, zijn eveneens goede wachters.

De meeste der nu nog van kracht zijnde bepalingen ter voorkoming van of bij overvalling, treffen wij ook hier aan. Dat er proviand in de sterkte moet zijn en dat de Profandtmeijster voor alles zorgt, spreekt van zelf. Hij maakt daartoe wijn-, bier-, brood-, vleesch-, zout-, vet-, meel-, haver-, gerste-, hooi- en stroorekeningen op, waarin voor elk staat aangegeven, hoe zij wordt uitgerekend, bijv.: Een man krijgt per dag een Eszlinger maat wijn, dan krijgen 1000 man, 1000 maten, enz. Verder volgt, hoe eene sterkte belegerd

en bestormd wordt en hoe met een geringe macht eene sterkere kan worden afgeslagen. Daarna wordt het gevecht beschreven. De kampplaats moet zorgvuldig gekozen worden. Torens, kerken, met muren omringde kerkhoven, kasteelen, enz. moet men daarin opnemen en bezetten. Van daaruit kan men den vijand beter overzien en beschieten. Alles wat troepenverplaatsingen belemmeren kan, zooals gegraven slooten, houten schuttingen, afsluitingen, enz. moeten worden opgeruimd; — ruiters zouden, bij gebreke daarvan, in den aanval blijven steken. Zon en wind moet men zoo mogelijk in den rug hebben; verblindend licht en stof geven dan geen last. De vele medegevoerde lederen zakken moeten bij stroomen worden opgeblazen en onderling met touwen verbonden; daarover worden alsdan planken gelegd en zoo wordt het niet te breede water overgetrokken. Bij stroomend water moet, zoo de legers in elkaars nabijheid zijn, 2 à 3-maal daags veel kalk in het water geworpen worden, bovendien doode lichamen, krengen, afval, enz., waardoor men het water vergiftigen kan. Krijgslist kan ook dienst doen. Als voorbeelden geeft de Schrijver o. m. aan: De Longobarden sneden in 106 n. C. hunne vrouwen het hoofdhaar af, bonden haar dat toen om kin en wangen, lieten deze vermomde vrouwen in het gelid staan en gaven daardoor aan den troep, bij een »schrikwekkender” aanzien, tevens een grootere sterkte. Het verspreiden van het gerucht, dat de vorst of aanvoerder gestorven is, kan zijn nut hebben. Het vangen van zwaluwen en andere vogels, waaraan men brandend lont bindt, kan brand helpen bevorderen.

Dapperheid is alles. List, doortastendheid en overleg zijn in den strijd veel beter dan talrijke troepen. De natuur baart vele angstvalligen; ondergeschiktheid en goede aanvoering kunnen bij hen veel vergoeden. De grootste bekwaamheid bestaat hierin, den vijand meer door honger, dan door het zwaard te overwinnen. Het 5de deel eindigt met een lang vers, waarin alle kriegsregels zijn samengevat, zooals »Keijser MAXIMILIAN inn seiner jugent durch erfarnen treffenliche seine Kriegsräth zugestellt ist.”

Ordnung und Leer aller Kriegszhendel is nu aan de beurt. Onder deze materie treffen wij o. a. aan: *Von sprachhaltung*.

Hiervan wordt gezegd, dat zoo de vijand met iemand der tegenpartij spreken of onderhandelen wil, hiervoor de jongste, edelste, best bespraakte, volmaakt uitgeruste en als ridder gekleede wordt aangewezen, opdat de vijand naar dit monster, den geheelen troep zal afmeten.

Een in 1541 geschreven brief aan GEORGE GRAAF VAN WURTEMBERG, gaat aan de alnu volgende militaire literatuur vooraf. Van verschillende Romeinsche veldheeren wordt eene korte geschiedkundige mededeeling hunner daden, overwinningen en nederlagen gegeven, om te besluiten met eene beschrijving van de belegering en verovering van Constantinopel in 1453. Een paar honderd bladzijden worden nog aan deze, in vele opzichten belangrijke stof gewijd. Hiervan nog meer mede te deelen, zou te veel van het geduld van den welwillenden lezer gevraagd zijn; wij meenen van dit

oude handboek genoeg gezegd te hebben Het kleed, waarin de schrijver van dien tijd zijne eischen en mededeelingen steekt, moge ons vreemd voorkomen; de vorm, waarin hij zijn voorschriften formuleert, soms zonderling schijnen, toch wordt men bij het lezen van het vóór 3½ eeuw geschreven militaire handboek onwillekeurig aan het bekende gezegde herinnerd, dat er in vele opzichten niet veel nieuws onder de zon is.

J. J. G. Baron VAN VOORST TOT VOORST,

Kapitein der Grenadiers.

's-Hage.

EENE KRIJGSBELASTING.

Het zal voor de lezers van *De Militaire Spectator* wel niet noodig wezen, uitvoerig uiteen te zetten, wat door bovengenoemde belasting wordt verstaan, al drukt het woord, de zaak, waarvoor het gebezigd wordt, niet geheel juist uit (1).

Hun toch is het bekend, dat daarmede bedoeld wordt eene geldelijke belasting, welke in eenige Rijken aan de dienstplichtigen wordt opgelegd, die om een of andere reden niet of slechts korten tijd, persoonlijk in het leger dienen.

Behalve een enkele maal in een dagbladartikel, en onlangs in het zoo lezenswaardige opstel: *Eene schrede nader tot het doel*, voorkomende in n°. 8 van den vorigen jaargang van dit tijdschrift, is de vraag, of aan eene *krijgsbelasting* ten onzent eene plaats behoort te worden ingeruimd in een wetsontwerp, betreffende de legervorming, gegrond op het beginsel van den verplichten persoonlijken dienst, in het openbaar nog weinig besproken.

Mocht inderdaad zulk een wetsvoorstel weldra door de Regeering aan de Tweede Kamer worden ingezonden, dan kan het thans niet ontijdig geacht worden, dit vraagstuk eens aan de orde te stellen, ook in verband met hetgeen de Staatscommissie, benoemd bij K. B. van 10 Juni 1888, n°. 26, tot voorbereiding der wettelijke regeling van den militairen dienstplicht, in haar Verslag aan den Koning, omtrent de eventueele invoering van eene *krijgsbelasting* heeft gemeend te moeten opmerken, aldus luidende:

»Eindelijk hebben wij ons de vraag gesteld, of het raadzaam kon geacht worden, van hen, die in tijd van vrede, hetzij voor korten tijd, hetzij in het geheel niet, in werkelijken dienst worden geroepen, jaarlijks, zoolang hun dienstplicht duurt, eene zekere som gelds als *krijgsbelasting* te heffen, zooals in sommige Staten geschiedt.

»Hoewel voor de invoering van een dergelijken maatregel, in beginsel, wel iets moge te zeggen zijn, daar eene wet op den dienstplicht nooit zóó

(1) Wij hebben het woord *krijgsbelasting* van de in den tekst vermelde Staatscommissie overgenomen, omdat ons geen ander woord bekend is, dat de zaak juister uitdrukt, en dat tevens zoo kort is.

kan worden gemaakt, dat zij volkomen gelijk op allen drukt, zoo zijn er toch meer redenen, waarom wij meenen, de invoering daarvan niet te moeten aanbevelen, van welke redenen niet de minst gewichtige is, dat een goede maatstaf, ter bepaling van den aanslag in die belasting, ontbreekt.

»Op dien grond vermeenen wij ons dan ook thans van verdere beschouwingen hieromtrent te mogen onthouden, en dit te eer, daar, zelfs wanneer tot de invoering eener krijgsbelasting in den door ons bedoelden zin, in de toekomst, ook hier te lande mocht worden overgegaan, de daaromtrent te maken bepalingen niet in de wet op den dienstplicht behoeven te worden opgenomen, maar het onderwerp van eene afzonderlijke behandeling kunnen uitmaken.»

Bij de samenstelling van een wetsontwerp op den militairen dienstplicht zal, uit den aard der zaak, zeer terecht met de denkbeelden, door de Commissie in haar Verslag neergelegd en uitvoerig uiteengezet, rekening worden gehouden. Mocht dit echter ook geschieden ten aanzien van haar gevoelen nopens de invoering van eene krijgsbelasting, dan zouden wij dit betreuren, omdat, naar onze meening, zulk eene belasting, zooal niet een onmisbaar, dan toch zeker een *hoogst gewenscht* element is in elke wet op de legervorming, rustende op het beginsel van verplichte persoonlijke dienstvervulling.

De Commissie meent, dat voor de invoering van zulk eene belasting wel iets te zeggen is, daar eene wet op den dienstplicht nooit zóó kan worden gemaakt, dat zij volkomen gelijk op allen drukt, maar dat er meer redenen zijn, om de invoering daarvan niet aan te bevelen. Die redenen worden echter niet medegedeeld, behalve de eene, volgens de Commissie, niet de minst gewichtige reden, dat een goede maatstaf ter bepaling van den aanslag in die belasting ontbreekt.

Mocht dit laatste al juist zijn, dan volgt daaruit nog niet, dat zulk een maatstaf niet gevonden kan worden. Waar andere Rijken in dit opzicht geslaagd zijn, moet het ook hier kunnen gelukken. Overigens kan de opgegeven reden moeilijk leiden tot het afwijzen van de zaak, omdat hetgeen vóór het beginsel pleit, het door de Commissie geopperde bezwaar, naar ons gevoelen, geheel in de schaduw stelt.

Het kan niet ontkend worden, dat eene wet op den dienstplicht altijd ongelijk drukt. Die *ongelijkheid* van druk — meer nog dan de *zwaarte* daarvan — geeft stof tot klagen, en dit moet nog in hooger mate het geval zijn, wanneer de wet voorschrijft, dat de dienst *persoonlijk* moet worden vervuld. Daarom moet elk middel worden aangegrepen, wat strekken kan om die ongelijkheid zooveel mogelijk te verminderen.

Terecht zegt MARS in het *Handelsblad* van 29 Augustus jl., dit onderwerp besprekende: »Wie volstrekt billijk wil zijn, moet geene militiewet ont-

werpen, want volkomen gelijk kan eene dergelijke wet nimmer drukken, maar men trachte zoo billijk mogelijk te zijn."

Geleid door dat billijkheidsmotief, is men in sommige Rijken er toe gekomen, de dienstplichtigen, die niet of slechts kort, persoonlijk, militairen dienst verrichten, gedurende de jaren hunner dienstplichtigheid eene jaarlijksche geldelijke belasting op te leggen, o. a. bekend onder den naam van *Wehrsteuer* of *Taxe militaire*.

Tegen het beginsel van zulk eene belasting valt niet veel te zeggen. Dat zij, die in den dienst nimmer hun leven, hunne gezondheid behoeven te wagen, nimmer hun tijd beschikbaar hebben te stellen voor den dienst in het leger, maar integendeel onafgebroken in hun persoonlijk belang kunnen werkzaam blijven, en dat zij, die in vreedstijd, slechts gedurende korten tijd, militairen dienst verrichten, althans een geldelijk offer brengen, kan niet anders dan billijk geacht worden.

Men heeft wel eens beweerd, dat de plicht der verdediging, het recht van de wapenen te dragen, verlaagd wordt, als men, in stede daarvan, het betalen van geld toelaat en dus een soort van stelsel van afkoop van den meest eervollen, mannelijken plicht in het leven roept. Dit ware juist, zoo den dienstplichtige de *vrije keuze* werd gelaten, om of persoonlijk te dienen, of zich daaraan te onttrekken door het betalen van eene som gelds.

Van *vrije keuze* echter kan geen sprake zijn. Het betalen van de krijg belasting is een *plicht*, of, zooals een Duitsch Schrijver het uitdrukt, eene *passieve* vervulling van den dienstplicht, waar de *actieve* vervulling van dien plicht, om een of andere reden, niet plaats heeft.

De zedelijke waarde van den actieven vorm blijft onaangetast, door daarnaast een anderen vorm te plaatsen, waaraan, zoo niet allen, dan toch verreweg de meesten kunnen deel hebben.

Intusschen, hoe eenvoudig het beginsel moge zijn, lastiger is de practische toepassing daarvan; ook in deze geldt: »l'art est difficile."

Dat blijkt uit het verschil van denkbeelden, waar het er op aan komt, het beginsel, vorm en gestalte te geven; waar het geldt den grondslag vast te stellen, waarnaar de belasting zal worden opgelegd, en regels te bepalen, volgens welke de aanslag geschieden moet.

Daartoe hebben wij slechts de aandacht te vestigen op de wetten, welke te dezer zake in het leven zijn geroepen in *Zwitserland*, *Oostenrijk-Hongarije*, *Portugal* en *Frankrijk*.

In *Zwitserland* bestond de belasting reeds sedert jaren, maar vroeger kwam de opbrengst ten bate van de kantons.

De nieuwe Grondwet van 9 Mei 1874, waarbij de organisatie en de oefening van het leger zijn overgegaan in handen van het Bondsbestuur, schreef voor, dat de Bond de helft van de opbrengst der belasting zou ontvangen, als vergoeding voor de onkosten voor het leger.

De belasting kon dus niet meer worden overgelaten aan de willekeur der kantons, en daarom bepaalde de Grondwet, dat de Bond voorschriften zou geven voor eene gelijkmatige belasting van allen.

Naar aanleiding van deze grondwettelijke bepaling werd 23 December 1875 door de Bondsvergadering een wetsontwerp aangenomen, dat echter den 9den Juli 1876, bij eene volksstemming werd verworpen. Een tweede ontwerp onderging in 1877 hetzelfde lot.

De tegenstand van een groot deel van het volk was niet gericht tegen het beginsel, maar tegen de overdreven financieele strekking. Ten derde male nam de Bondsvergadering, den 28sten Juni 1878, een ontwerp aan, dat ook de goedkeuring des volks mocht wegdragen, en dat sedert 15 October van dat jaar kracht van wet heeft gekregen, als :

Loi fédérale sur la taxe d'exemption du service militaire.

Volgens die wet is ieder Zwitser van dienstplichtigen leeftijd, op of buiten het grondgebied van den Staat wonende, die niet persoonlijk militairen dienst verricht, verplicht tot de betaling van eene jaarlijksche, geldelijke belasting.

De vreemdelingen, in Zwitserland gevestigd, zijn eveneens aan die belasting onderworpen, tenzij zij daarvan worden vrijgesteld krachtens internationale verdragen, of dat zij behooren tot een Staat, alwaar de Zwitsers noch verplicht zijn tot militairen dienst, noch tot het betalen van eene belasting, als compensatie daarvan.

Vrijgesteld zijn:

a. Zij, die onderhouden worden door de algemeene liefdadigheid, alsmede zij, die tengevolge van lichaams- of zielsgebreken, niet in staat zijn door arbeid in hun onderhoud te voorzien, en geen voldoende fortuin bezitten voor hun onderhoud en dat van hun gezin.

b. De militairen, die door den dienst ongeschikt zijn geworden voor den dienst in het leger.

c. De Zwitsers, in het buitenland gevestigd, indien zij aldaar persoonlijk militairen dienst verrichten, of in plaats daarvan, eene belasting betalen.

d. Het personeel, werkzaam bij spoorwegen en stoombooten, indien zij vrijgesteld zijn van den dienst, en wel gedurende de jaren dat zij, krachtens de bepalingen van de wet op de legerorganisatie, in oorlogstijd dienst doen als beambten bij de exploitatie van spoorwegen en stoombooten.

e. De gendarmerie, de politie en de douanen.

De belasting bestaat in eene *personeele* belasting (taxe personnelle) van 6 franc, en in eene *aanvullingsbelasting* (taxe supplémentaire), afhankelijk van fortuin en inkomen.

De jaarlijksche enkelvoudige belasting mag voor een belastingschuldige de 3000 franc niet te boven gaan.

De aanvullingsbelasting wordt aldus bepaald :

1°. Van elke 1000 franc netto kapitaal, 1,50 franc.

2°. Van elke 100 franc netto inkomen, 1,50 franc.

Bedraagt het netto kapitaal minder dan 1000 franc, dan wordt het niet belast. Het netto inkomen van ieder belastingschuldige wordt vooraf met 600 franc verminderd.

Het netto kapitaal en inkomen worden naar de volgende beginselen bepaald.

A. *Kapitaal.*

I. Door netto kapitaal verstaat men de waarde van roerende en onroerende goederen, verminderd met de schulden. De waarde van gebouwen, tot den landbouw behoorende en die van grondeigendommen, wordt op slechts $\frac{3}{4}$ van de verkoopwaarde gesteld, verminderd met de hypothecaire schulden.

De waarde van huisraad, gereedschappen en van werktuigen voor akkerbouw wordt niet in rekening gebracht.

II. De helft van het fortuin der ouders of der grootouders, indien de eersten overleden zijn, wordt eveneens in rekening gebracht, in evenredigheid van het getal kinderen of kleinkinderen, tenzij de vader van den belastingschuldige zelf militairen dienst verricht of de belasting betaalt.

B. *Inkomen.*

Als netto inkomen wordt aangemerkt:

a. Wat verdiend wordt door een ambacht, bedrijf, beroep, door handel of in eene industrieele onderneming.

De uitgaven, gedaan om dat inkomen te verkrijgen, worden afgetrokken, met uitzondering echter van de kosten voor het gezin, en van 5°/_o van het kapitaal, dat in eene zaak is gestoken.

b. Lijfrenten, pensioenen en andere dergelijke inkomsten.

De militairen met minstens 8 dienstjaren en zij, die ongeschikt worden voor den dienst, of die tijdelijk vrijgesteld zijn, krachtens de bepalingen van de wet op de legerorganisatie, betalen de helft van de belasting, voor hunne jaarklasse vastgesteld.

Van het volbrachte 32ste tot en met het 44ste levensjaar betaalt de belastingschuldige slechts de helft van zijne belasting.

De Bondsvergadering heeft het recht de belasting te verdubbelen voor de jaren, dat het grootste deel der troepen van de »élite» buitengewoon onder de wapenen is.

De ouders zijn verantwoordelijk voor het betalen der belasting door hunne minderjarige zonen, en door de meerderjarige zonen, die bij hen inwonen.

Het belastingjaar gaat in op 1 Januari. De kantons geven jaarlijks aan den Bond de helft van de bruto-opbrengst der belasting. De Bondsvergadering zal het deel vaststellen van de opbrengst, dat uit de Bondskas gestort wordt in het fonds der militaire pensioenen.

Het beginsel van een *Wehrsteuer* is in *Oostenrijk-Hongarije* reeds opgenomen in art. 55 van de legerwet van 5 December 1868.

Tot het jaar 1879 werd echter tot de uitvoering van dat artikel niet overgegaan. In dat jaar bood de Regeering, op uitnodiging van de Kamer van

Afgevaardigden, een wetsontwerp betrekkelijk zulk eene belasting aan, dat na levendige discussiën, zoowel te Weenen als te Pesth, werd aangenomen. Hierbij zij opgemerkt, dat de Hongaarsche wet zeer merkbaar van die in Oostenrijk afwijkt.

De Oostenrijksche wet stelt met de grootste nauwgezetheid den aanslag in de belasting vast, voor alle categorieën van personen, en gaat de onderscheidene klassen van belastingschuldigen na, waarbij eene ingewikkelde classificatie gevolgd wordt.

De belasting wordt niet alleen opgelegd aan alle personen, die om een of andere reden niet ingelijfd zijn, maar ook aan hen, die ontslagen zijn vóór het verstrijken van hun dienstdienst onder de wapenen, tengevolge van ziekten en gebreken, niet door den dienst verkregen.

Ook zij, die het Rijk verlaten vóór het einde van den dienstplichtigen leeftijd (32 jaar), worden aan de belasting onderworpen.

Vrijgesteld van de betaling zijn zij, die, tengevolge van lichaams- of zielsgebreken, niet in staat zijn in hun onderhoud te voorzien, en in dat van hen, voor wie de wet hen verantwoordelijk stelt. De vrijstelling, zelfs in dat geval, wordt slechts dan verleend, wanneer zulke personen geene voldoende inkomsten hebben.

In het algemeen kan men zeggen, dat alleen de personen, die van de openbare liefdadigheid leven, aan het betalen van de belasting ontkomen.

Zij, die tot den landstorm behooren, worden van de betaling vrijgesteld voor elk jaar, waarin zij voor den dienst opgeroepen worden.

De meeste dienstplichtigen, die daarvoor in de termen vallen, zijn gemiddeld tien jaren aan de belasting onderworpen.

De belasting wordt volgens dit tarief vastgesteld: de 1ste klasse betaalt 100, de 2de 90, de 3de 80, de 4de 70, de 5de 60, de 6de 50, de 7de 40, de 8ste 30, de 9de 20, de 10de 10, de 11de 5, de 12de 3, de 13de 2 en de 14de 1 florijn.

De toewijzing tot een der klassen wordt jaarlijks geregeld, naar de middelen van bestaan, de inkomsten en naar den aanslag in de directe belastingen van den betrokken persoon.

De belasting van 1 florijn wordt opgelegd aan hen, die niet meer verdienen, dan het gemiddelde dagloon van een werkman bedraagt, en die geene directe belasting betalen.

De klasse, waarin iemand gerangschikt wordt, bepaalt men aldus. Men neemt het $\frac{1}{10}$ van zijne jaarlijksche directe belasting, en past op hem het tarief toe, hetwelk dit $\frac{1}{10}$ het meest nabij komt. Toch kunnen daarbij nog andere factoren in rekening worden gebracht, om den belanghebbende in eene hoogere of lagere klasse van het tarief te rangschikken, zooals fortuin en inkomsten.

De plaatsing in eene lagere klasse van het tarief kan toegepast worden op hen, die het slachtoffer geweest zijn van onheilen, door de elementen

veroorzaakt, van misgewas of andere dergelijke rampen. In bijzondere gevallen kunnen ook van de betaling worden vrijgesteld personen, die behooren tot eene der laatste vier jaarklassen, welke bij mobilisatie worden opgeroepen.

De belasting moet op het einde van April over het afgelopen jaar betaald worden.

Zij, die vergunning gekregen hebben om het land te verlaten, moeten hunne belasting betalen voor den ganschen duur van hun onvervulden diensttijd.

Behalve de dienstplichtigen zijn ook aan de belasting onderworpen, hunne ouders, grootouders of pleegouders, naar gelang van de verplichtingen, welke het Burgerlijk Wetboek hun oplegt, ten opzichte van hunne kinderen, kleinkinderen of pleegkinderen.

Deze bepaling is echter slechts van toepassing in zekere gevallen en voor zekeren tijd, d. w. z. zoolang bedoelde dienstplichtigen geen fortuin of inkomsten bezitten, voldoende voor hun onderhoud, en dit grootendeels ten laste komt van de ouders, grootouders of pleegouders.

Gedurende den tijd, dat de ouders belasting betalen, kan geene enkele belasting van de kinderen gevorderd worden. Het innen der belasting is opgedragen aan de ontvangers der directe belastingen.

De opbrengst van de krijgsbelasting komt wel voor op het Budget, maar vormt toch een bijzonder fonds, onder den naam van *Fonds van de militaire belasting*, hetwelk bestemd is tot:

- 1°. Verbetering van de pensioenen.
- 2°. Ondersteuning van weduwen en weezen, die in behoeftige omstandigheden zijn achtergelaten door officieren en ambtenaren, door minderen van het leger, de marine en de landweer, die vóór den vijand gevallen of die overleden zijn ten gevolge van verwondingen of vermoeienissen in den oorlog.
- 3°. Het verleenen van onderstand aan behoeftige gezinnen van reservisten, landweermannen, enz., die bij mobilisatie onder de wapenen zijn gekomen.

Het bedrag van dezen onderstand mag nimmer het gemiddelde dagloon van den dienstplichtige te boven gaan, dat berekend wordt naar het beroep en de plaatselijke toestanden.

In geval een man sterft, hetzij in den strijd, hetzij tengevolge van verwondingen of ziekten, in den dienst gekomen, alvorens ontslagen te zijn, heeft het gezin recht op onderstand gedurende zes maanden, gerekend van den dag van overlijden.

Volgens de wet op de legervorming van September 1887 moeten in *Portugal* eene krijgsbelasting betalen de dienstplichtigen, die

- 1°. vrijgesteld zijn van den militairen dienst;
- 2°. uitstel gekregen hebben;
- 3°. vrijgesteld zijn van den actieven dienst;

- 4°. geloot hebbende, niet voor den actieven dienst zijn aangewezen, als behoorende tot het overschietende deel van het jaarlijksch contingent;
- 5°. zich door een broeder doen vervangen;
- 6°. voor altijd ontslagen zijn wegens ziekte, niet door den dienst ontsaan, en
- 7°. de vrijwilligers, die bij de 1ste reserve zijn overgegaan, na een examen, waaruit gebleken is, dat hunne militaire opleiding voltooid is.

Deze belasting is bepaald op 3000 reis (ruim f 8) per jaar voor de jongelieden, behoorende tot de categorieën 2, 3 en 7, en op 2500 reis (f 6,75) voor de andere categorieën. Zij is verschuldigd gedurende den geheelen diensttijd, en eindigt alleen bij het verrichten van actieven dienst of bij overlijden.

De behoefigen, nl. zij, die door de openbare liefdadigheid ondersteund worden, of die niet in staat zijn in hun onderhoud te voorzien, worden van de betaling vrijgesteld.

In *Frankrijk* is bij de nieuwe legerwet van 15 Juli ll. o. a. het volgende bepaald.

Het betalen van eene jaarlijksche krijgsbelasting zal opgelegd worden aan hen, die tengevolge van vrijstelling, uitstel, van plaatsing bij hulpdiensten of bij het tweede gedeelte van het contingent, of om welke andere reden ook, geen actieven dienst in het leger verrichten. Van deze belasting zijn alleen vrijgesteld:

1°. zij, die afgekeurd of op pensioen gesteld zijn, tengevolge van verwondingen, bekomen in bevolen diensten, of door ziekten en gebreken, in het leger of op de oorlogsvloot ontstaan;

2°. zij, die in kennelijk behoefigen staat verkeeren.

De krijgsbelasting bestaat:

a. uit eene *vaste* belasting (taxe fixe) van 6 fr. en

b. uit eene *geëvenredigde* belasting (taxe proportionnelle), gelijk aan het bedrag in hoofdsom van de personeele belasting en van die op de roerende goederen van den belastingschuldige.

Indien de bloedverwanten van den belastingschuldige, van den eersten graad in de opgaande lijn, of een hunner, nog in leven zijn, wordt die belasting verhoogd met het quotient, dat verkregen wordt, door de personeele belasting en die op de roerende goederen van den meest vermogende dier bloedverwanten, te deelen door het getal kinderen, dat van dien bloedverwant in leven is.

Zijn de bloedverwanten in den eersten graad niet in de belasting aangeslagen, dan wordt ten aanzien van die in den tweeden graad op bovengenoemde wijze gehandeld.

Er wordt geene rekening meer gehouden met de belasting der bloedver-

wanten, wanneer de belastingschuldige 30 jaar oud is, en een eigen domicilie heeft.

De belastingen, welke de dienstplichtige in zijne woonplaats betaalt, strekken tot grondslag van berekening.

De vaste belasting is niet verschuldigd door hen, die vrijgesteld zijn wegens ziekten of gebreken, welke hen buiten staat stellen, door handenarbeid in hun onderhoud te voorzien.

De belasting wordt op 1 Januari voor het geheele jaar vastgesteld. Voor elke ingetreden maand wordt ten volle betaald.

Zij houdt echter op, zoodra de dienstplichtige 3 jaar in het leger dient, zoomede bij den overgang van de jaarklasse, waartoe de dienstplichtige behoort, in de reserve van het territoriale leger.

De krijgsbelasting is verschuldigd door den dienstplichtige. Blijft hij, na aanmaning, in gebreke te betalen, dan wordt het verschuldigde verhaald op den bloedverwant, wiens aanslag als basis van berekening heeft gediend.

De belasting moet voldaan worden in de gemeente, waar de belastingschuldige op 1 Januari zijn domicilie heeft.

Tot het dekken der perceptie- en andere kosten wordt het bedrag der belasting met 8% verhoogd.

Volledigheidshalve willen wij nog hier bijvoegen, dat ook sedert eenige jaren in *Rumenië* en *Servië* eene krijgsbelasting is ingevoerd, en dat in *Duitschland* en in *Italië* de quaestie van het heffen van zulk eene belasting nog niet is opgelost.

In *Duitschland* is het vraagstuk reeds langen tijd aan de orde. De voorstanders wijzen niet alleen op de staten, waar de belasting is ingevoerd, maar ook op het feit, dat deze belasting reeds in enkele Zuid-Duitsche Staten bestaan heeft.

In *Wurtemberg* b. v. werd door de wet van 12 Maart 1868 eene jaarlijksche belasting opgelegd aan allen, die tot den militairen dienst verplicht waren, en niet ingelijfd werden. De opbrengst diende om de positie te verbeteren van de onderofficieren, die zich reëngageerden.

In *Beieren* werd de belasting opgelegd bij de wet van 29 April 1869. De opbrengst strekte om de positie te verbeteren van alle militairen van het actieve leger en de gendarmerie, die zich reëngageerden.

Bij de herstelling van het Duitse Keizerrijk werden deze wetten echter buiten werking gesteld.

De Keizerlijke Regeering heeft reeds eenmaal een wetsontwerp aan den Bondsraad ingediend, doch het weder teruggenomen, omdat de meerderheid zich kante tegen het beginsel van het ontwerp, dat de ouders dubbel aangeslagen zouden worden, zoowel voor hunne kinderen als voor zich zelven.

Ook in *Italië* is de quaestie nog altijd onopgelost.

Sedert 1871 heeft men reeds herhaaldelijk pogingen aangewend, om de belasting in te voeren. Hoewel het beginsel als goed en billijk werd erkend, kwamen nu eens parlementaire overwegingen tusschen beide, welke de zaak tegenhielden, en kon dan weder de volksvertegenwoordiging het met de Regeering niet eens worden over de categorieën van dienstplichtigen, die door de belasting behoorden getroffen te worden.

De laatste jaren schijnt de oplossing van het vraagstuk vooral te worden belemmerd door de omstandigheid, dat men huiverig is het volk, dat onder den belastingdruk zwaar gebukt gaat, een nieuwen last op te leggen.

Mocht men er toe overgaan, in het aanstaande wetsontwerp op de leger- vorming het betalen eener krijgsbelasting in beginsel op te nemen, ten einde vervolgens, na aanneming van dat wetsontwerp, de zaak verder wet- telijk te regelen, dan bieden de hiervoren medegedeelde wetten ruime stof aan, waarvan, met inachtneming van onze nationale toestanden, gebruik kan worden gemaakt.

De hoofdquaestie daarbij zou natuurlijk wezen: welke soort van belasting op te leggen, en hoe den aanslag daarin te bepalen?

Wat het eerste betreft, heeft men de keuze tusschen eene *enkelvoudige* belasting, zooals die in Oostenrijk en Portugal, en eene *tweeledige* belasting, gelijk die in Zwitserland en Frankrijk, bestaande uit eene vaste belasting (6 fr.) en eene aanvullingsbelasting, waarvan het bedrag afhankelijk is van den meerderen of minderen materieelen welstand, waarin de belastingschuldige verkeert.

Het komt ons voor, dat aan laatstgenoemd stelsel de voorkeur moet worden gegeven, en dit uit het oogpunt van billijkheid meer aanbeveling verdient dan bijv. eene enkelvoudige belasting als in Portugal, waar geen rekening gehouden wordt met het verschil in financieelen toestand tusschen de onderscheidene belastingschuldigen.

Ook schijnt het goed gezien, het bedrag van de vaste belasting laag te stellen. Daardoor toch wordt het getal dienstplichtigen, die in staat zijn die belasting te betalen, groot, en dit is wenschelijk, omdat door het feitelijk betalen van de belasting bij velen het besef gewekt of gesterkt kan worden, dat door hen iets meer gedaan wordt dan het kwijten van eene gewone belastingschuld, dat daardoor althans eenigermate, zij het dan ook in anderen vorm, aan den militairen dienstplicht wordt voldaan.

De billijkheid van eene aanvullingsbelasting voor hen, die meer met aardsche goederen gezegend zijn, kan bezwaarlijk ontkend worden.

Een man toch, die van zijn handenarbeid moet leven, zal dikwijls door eene belasting van een paar gulden zich meer gedrukt gevoelen, dan een ander door eene belasting van een aanzienlijk bedrag. Bovendien gevoelen de bemiddelde klassen meer het materieele voordeel van eene vrijstelling van den militairen dienst, terwijl deze ook nog in hooger mate belang hebben

bij het bestaan van het leger, dat hunne eigendommen beschermt en waakt voor de veiligheid van binnen en naar buiten.

Het bepalen van zulk eene vaste belasting, die binnen zekere grenzen, zoo laag mogelijk moet wezen, kan niet veel bezwaar opleveren. Ditzelfde kan echter niet gezegd worden van de aanvullingsbelasting, want het vinden van een billijken grondslag voor die belasting is, naar wij meenen, een moeilijk probleem. Doch, waar de wil bestaat, zal ook in deze de weg wel gevonden worden. Wij zijn dan ook overtuigd, dat mannen van kennis en ervaring op het gebied van belastingwetgeving, dit vraagstuk op bevredigende wijze zouden oplossen.

Wordt dit eenmaal ter hand genomen, dan zal tevens kunnen overwogen worden, in hoever andere wettelijke bepalingen bij ons navolging verdienen, b. v. die betreffende de vrijstellingen, het opleggen van de belasting, geheel of ten deele, aan ouders of andere bloedverwanten van de dienstplichtigen, het innen der belasting, de daaraan te geven bestemming, enz.

Ten aanzien van het bepalen van den aanslag en het innen der gelden zij opgemerkt, dat het, in navolging van Zwitserland, waar de kantonnale besturen met die werkzaamheden belast zijn, en die daarvoor een deel der gelden mogen behouden, wellicht aanbeveling zou verdienen, die taak aan de gemeentebesturen op te dragen, tegen afstand van een deel der bedragen, ten bate van de gemeentekassen.

Hierdoor zou zeker de belangstelling dier besturen in de zaak verhoogd, en daar zij het best bekend zijn met de locale toestanden, eene billijke toepassing van de wet bevorderd worden.

In hoever eindelijk eene krijgsbelasting zou kunnen worden opgenomen in het plan tot *belastingverbetering*, dat van den tegenwoordigen Minister van Financiën verwacht wordt, blijve hier in het midden gelaten, — al wil het ons voorkomen, dat voor zulk eene belasting meer te zeggen is, dan bijv. voor het behoud van accijnsen op eerste levensbehoefden.

Wij hebben *gepoogd, door het vorenstaande, meer de algemeene aandacht op deze zaak te vestigen, en eindigen met den wensch, dat meer bevoegden zich opgewekt mogen gevoelen, hunne denkbeelden ter zake te doen kennen.*

BOEKAANKONDIGINGEN.

Les Russes en 1877—78 (Guerre d'Orient), par le Major OSMAN-BEY, Kibrizli-Zaddé. Berlin, FR. LUCKHARDT, 1889. Prijs 5 Mark.

Sedert het verdrag van San-Stefano zijn bijna 12 jaren verloopen en nog altijd blijft de literatuur over den Russisch-Turkschen oorlog van 1877—78 betrekkelijk beperkt. De Russische generale staf heeft, naar het schijnt, tot heden nog niet tot de openbaarmaking eener officieele geschiedenis kunnen besluiten, en van Turksche zijde heeft men vermoedelijk een zoodanig werk nog minder te wachten.

Blijkens zijn voorwoord heeft de Majoor OSMAN-BEY door de uitgave van zijn *Guerre d'Orient* deze leemte eenigermate willen aanvullen. Wij voor ons hebben echter noch in den vorm, noch in den inhoud van het vóór ons liggende geschrift iets kunnen ontdekken, wat ook maar flauw aan de bekende Pruisische, Oostenrijksche of Italiaansche stafwerken herinnert. Veeleer meenen wij er in te moeten zien eene brochure, waarin de Schrijver, die zich door de Russen in hooge mate verongelijkt gevoelt, zijn eigen zaak voor het groote publiek bepleit.

In het eerste gedeelte, bij de bespreking der oorzaken van den oorlog, worden vooral de Engelschen en de anti-Russisch gezinde Turksche staatspartij scherp gecritiseerd. Later zijn het echter vooral de Russen, aan wier zijde de Majoor OSMAN-BEY den oorlog meemaakte, die het moeten ontgelden. Doet echter reeds de heftige toon, waarin het werk geschreven is, herhaaldelijk twijfel rijzen aan de onbevangenheid van des Schrijvers oordeel, in dien twijfel wordt men nog in hooge mate versterkt door de omstandigheid, dat deze zichzelf voortdurend op den voorgrond plaatst. Mag men hem gelooven, dan heeft o. a. zijn naam, en deze alleen, den Russen de poorten van Kars geopend. Het beleid en de dapperheid der aanvallers hebben tot de verovering dier vesting niets bijgebracht. Had men dit in de hoogere Russische kringen slechts willen erkennen en den Majoor OSMAN-BEY, in plaats van LORIS-MELIKOFF, den lauwerkrans om de slapen gedrukt, de thans van den eerste in het licht verschenen arbeid zou vermoedelijk geheel anders zijn uitgevallen, niet onwaarschijnlijk zelfs geheel in de pen zijn gebleven.

Dat wij aan een werk, waaruit op bijna elke bladzijde, in plaats van objectiviteit, gekrenkte eigenliefde en vermeende miskennis spreken, geen historische waarde

kunnen toekennen, behoeft geen betoog. *Les Russes en 1877—78* is in ons oog een tendenz-geschrift, meer niet. Wie echter op pikante literatuur gesteld is, neme het boekje gerust ter hand. Hij zal het niet onbevredigd ter zijde leggen.

PL.

Dec. 1889.

Darwin's Biologische Meisterwerken, voor Nederlanders bewerkt door
 Dr. T. C. WINKLER en Dr. H. HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN.
Arnhem en Nijmegen, Gebr. E. en M. COHEN. 1890.

Ofschoon het bovenstaande werk een gebied betreft, dat in 't algemeen buiten den kring der beschouwingen van *De Militaire Spectator* is gelegen, zoo willen wij toch wel voldoen aan den wensch der Uitgevers, en met een enkel woord de aandacht vestigen op deze belangrijke uitgaaf, waarvan ons de eerste aflevering werd toegezonden. Van een aanbeveling van DARWIN's werken behoeft geen sprake te zijn; zij zijn daarboven verheven; en de bewerkers, wier namen reeds sedert lang op dit gebied met eere bekend zijn, hebben die evenmin noodig. Wij zullen ons dus bepalen tot eenige mededeelingen omtrent de uitgaaf.

Daar de Nederlandsche vertalingen van DARWIN's werken uitverkocht zijn en enkele zijner geschriften nog niet in onze taal zijn overgebracht, hebben de Uitgevers het thans ondernomen, van de geheel complete serie een goedkoope uitgaaf het licht te doen zien. Deze serie zal omvatten:

Het ontstaan der soorten door natuurlijke teeltkeus; 3de druk, vertaald door Dr. T. C. WINKLER en naar de laatste Engelsche uitgaaf nogmaals herzien door Dr. H. HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN.

Het variëren der huisdieren en cultuurplanten; voor het eerst in het Nederlandsch overgezet door den laatstgenoemde.

De afstamming van den mensch en de seksueele teeltkeus; 4de druk, vertaald en met aantekeningen voorzien door Dr. H. HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN.

Het uitdrukken der gemoedsaandoeningen bij den mensch en de dieren; 2de druk, vertaald en met aantekeningen voorzien door denzelfde.

Verschillende *Kleine Biologische Geschriften* zullen door Dr. HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN worden vertaald en op geschikte plaatsen in de hoofdwerken worden ingelascht.

Een bijzondere belangrijkheid ontleent deze uitgaaf aan de omstandigheid, dat daarbij gebruik zal worden gemaakt van bouwstoffen, door DARWIN nagelaten, die nog nimmer in eenige taal zijn gepubliceerd en die door DARWIN's zoon ter beschikking van den Vertaler zullen worden gesteld.

De uitgaaf geschiedt in 60 à 65 afleveringen, elk van omstreeks 4 vel druks, opgeluisterd door talrijke figuren in den tekst, heliotypen en een portret van DARWIN. De prijs per aflevering bedraagt f 0,25. Er zullen hoogstens 65 afleveringen worden in rekening gebracht; het meerdere wordt eventueel gratis geleverd. Het werk zal in ongeveer één jaar compleet zijn.

kunnen toekennen, behoeft geen betoog. Van Ruess en 1877-78 is in ons
oog een leduans-geschrift, meer niet. Wie echter op pikante literatuur gesteld
is, neem het boekje gerust ter hand. Hij zal het niet onopzettelijk ter zijde
leggen.

Pa.

Dec. 1883.

Dr. H. HARTOG HAYS VAN NOUTVEEN
VERBETERING.
Amsterdam, 1883.

Oschoon het bovenstaande werk een ... betreft, dat in 's algemeen buiten
den kring der beschouwingen van Dr. Millard's Geslacht is gekend, zoo willen
wij toch wel voldoen aan den wensch der Lijverers, en met een enkel woord
In het opstel: *Opmerkingen betreffende het meten van afstanden ten dienste
van kustbatterijen*, in N°. 1 van dezen jaargang, zijn een paar misstellingen
ingeslopen.

Bladz. 24, laatste regel v. o. en bladz. 25, eerste regel v. b. staat:
«en tegelijk»; lees: «doch niet».

Verder moet in fig. 22, pl. I, de letter *d* door *a* vervangen worden.

Het ontstaan der soorten door natuurlijke selectie; 3de druk, vertaald door
Dr. H. HARTOG HAYS VAN NOUTVEEN.
Het ontstaan der mensche en de mensche als dier; 4de druk, vertaald en
overgezet door den hantschouwer.
De afstammung van den mensche en de mensche als dier; 4de druk, vertaald en
met aantekeningen voorzien door Dr. H. HARTOG HAYS VAN NOUTVEEN.
Het ontstaan der geslachtssoorten bij den mensche en de dieren; 2de druk,
vertaald en met aantekeningen voorzien door denzelfden.
Verschillende Kisten Biologische Geschiedenis kullen door Dr. HARTOG HAYS
VAN NOUTVEEN worden vertaald en op geschikte plaatsen in de hoofdwerken
worden ingelast.
Een bijzondere belangrijheid ontleent deze uitgave aan de omstandigheid, dat
daarbij gebruik zal worden gemaakt van bouwstoffen, door DARWIN nagelaten,
die nog nimmer in eenige taal zijn gepubliceerd en die door DARWIN's zoons ter
beschikking van den Vertaler zullen worden gesteld.
De uitgave kostte in 60 s 65 afleveringen, of van omstreeks 4 vel druks.
opgesteld door talrijke figuren in den tekst, behelven en een portret van
DARWIN. De prijs per aflevering bedraagt 1/2 s. Er zullen hoornstons 65 af-
leveringen worden in tekening gebracht, het meere wordt evenwel gratis
geleverd. Het werk zal in ongeveer één jaar compleet zijn.

A